

ზნანტე ბუბუჯვარი

ქვემოთკლასობური ნერკვევებები

1986

პაატა გუგუშვილი

ლექტორის დასახმარებლად

დეოგრაფიული ნარკვევები

31-32

თბილისი
1986

ავტორისაგან

„დემოგრაფიულ ნარკვევებში“ გაშუქებულია ხალხთმოსახლეობის ზოგიერთი ისეთი აქტუალური პრობლემა, რომელთა შესახებ ჩემს მიერ აქამდე გამოქვეყნებულ ნაშრომებში ან სრულებით არა, — ანდა მხოლოდ გაკვრით თუ მქონია მსჯელობა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ როგორც საერთოდ თანამედროვე ცივილიზებული კაცობრიობა, ისე კერძოდ ქართველი მკითხველი საზოგადოებრივობა დიდადაა დაინტერესებული უახლესი დემოგრაფიული სიტუაციით.

ჩვენს სადირექტივო ორგანოებს კიდევ აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნიათ, და სამართლიანადაც, რომ მოსახლეობის ფართო მასებს ჰქონდეთ შესაძლებლობა, გაეცნონ სრულ და ავთენტიკურ ინფორმაციას მიმდინარე დემოგრაფიული პროცესების მიზეზებისა და მოსალოდნელი შედეგების თაობაზე.

ამასთანავე ზემოხსენებულ ნაშრომთა შესახებ მკითხველთაგან მიღებული წერილებისა და შეკითხვების ნაწილი მაინც ისეთია, რომ აუცილებელ მოვალეობად მიმაჩნია, გავსცე მათ ჭეროვანი პასუხი. წინამდებარე „დემოგრაფიულ ნარკვევებში“ მოცემულია ცდა — შეძლებისამებრ გავაშუქო ზოგიერთი ასეთი საკითხი.

რიგ სხვი პრობლემებზე კი შესაბამის მასალას მკითხველი შეიძლება გაეცნოს ახლახან გამოცემულ ჩემს ნაშრომში — „მოსახლეობა. ოჯახი. შვილიანობა“, თბ., „მეცნიერება“, 1985.

პაატა გუგუშვილი

24. IV. 86.

© საქართველოს სსრ საზოგადოება „ცოდნა“, 1986 წ.

K 277.614

შესავალი

მიმდინარე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში თანამედროვე კაცობრიობა ცივილიზაციის განვითარების ისეთ დონეზე იმყოფება, რომ ქვეყნებს შორის კულტურული და ეკონომიკური კავშირები, შრომის საერთაშორისო დანაწილება, სულიერ თუ მატერიალურ დოვლათთა ურთიერთშორის გაცვლის თანმიმდევრული და არსებითად შეუჩერებელი გაფართოება იწვევს და სულ უფრო მეტი ზომით აჩქარებს მთელი საზოგადოებრივი ცნობიერებისა და ყოფიერების ინტერნაციონალიზაციას.

ასე რომ დღეს პრაქტიკულად თითქმის ყოველი რამდენადმე ორგანიზებული სახელმწიფო (ხალხი, ეროვნება) ამა თუ იმ ზომით ჩართულია მსოფლიო მეურნეობის ორბიტაში და განიცდის მის დღენიადაგ განვითარებადი წარმოების, განაწილების, გაცვლის, მოხმარების პროცესში მიმდინარე ცვლილებებს.

კ. მარქსი და ფ. ენგელსი ჯერ კიდევ 140 წლის წინათ წერდნენ, რომ მსხვილმა მრეწველობამ პირველად შექმნა მსოფლიო ისტორია, რამდენადაც

„ყოველი ცივილიზებული ქვეყნისა და მასში ყოველი ინდივიდის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება გახდა დამოკიდებული მთელი მსოფლიოსაგან და რამდენადმე მოსპო ცალკეული ქვეყნების წინანდელი ბუნებრივად ჩამოყალიბებული განკერძოებულობა“¹.

XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე არსებითად უკვე დაშთავრებული იყო მსოფლიო კაპიტალისტური ბაზრის მსოფლიო კაპიტალისტურ მეურნეობად ჩამოყალიბების პროცესი, რაც საფუძველს აძლევდა ვ. ი. ლენინს, თავისი თხზულების —

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, соч., т. 3, с. 60—61.

„იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია“
— ახალ 1921 წლის გამოცემის წინასიტყვაობაში ყურადღე-
ბა გაემახვილებინა იმაზე, თუ როგორი იყო „შეჭამებითი სუ-
რათი მსოფლიო კაპიტალისტური მეურნეობისა“¹.

კიდევ მეტი. მეცნიერულ-ტექნიკურ მიღწევათა ურთი-
ერთშერწყმის, წარმოების, ტრანსპორტის, კავშირგაბმულო-
ბის ახალ და უფრო სრულქმნილ საშუალებათა გაფართოე-
ბის, შრომის საერთაშორისო დანაწილების, კულტურულ-
ეკონომიკური კავშირების ინტენსიფიკაციამ იქამდე მიაღწია,
რომ, როგორც ვ. ი. ლენინი წერდა:

„კაცობრიობის მთელი მეურნეობრივი, პოლიტიკური და სუ-
ლიერი ცხოვრება სულ უფრო ინტერნაციონალური ხდება უკვე
კაპიტალიზმის დროს. სოციალიზმი მთლიანად ინტერნაციონა-
ლურსა ხდის მას“².

და მართლაც, როგორც ეს აღნიშნულია „საბალზო მეურ-
ნეობაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების
ლონისძიებათა შესახებ“ სკკპ ცკ-ისა და სსრ კავშირის მი-
ნისტრთა საბჭოს ერთობლივ დადგენილებაში — „მეცნიე-
რებისა და ტექნიკის განვითარება შეიქნა ერთ-ერთი მთავა-
რი მიმართულება სოციალისტურ და კაპიტალისტურ სისტე-
მათა შორის შეჯიბრებაში“³.

მსოფლიო მეურნეობის დიდმნიშვნელოვანი ფაქტორია
საერთაშორისო ვაჭრობა. ხოლო ბაზარში გატანილი საქო-
ნელი სოციალურად სავსებით ინდიფერენტული ფენომენია;
სულ ერთია, თუ რა სოციალურ პირობებშია იგი შექმნილი
და ვინ იყიდის მას, — იქნება იგი გლეხი თუ მუშა, კაპიტა-
ლისტი თუ პროლეტარი, ქრისტიანი თუ მუსლიმანი, თეთრ-
კანიანი თუ ზანგი⁴.

დღესაც საერთაშორისო ბაზარზე იცვლება სხვადასხვა
სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში წარმოებული საქონელი
და იგი, ვითარცა საქონელი გამოდის როგორც გარკვეული

1 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 22, გვ. 233.

2 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 19, გვ. 285.

3 «Правда», 1983, 8.28.

4 იხ. კ. მარქსი, კაპიტალი, 1959, ტ. III, ნაწ. I, გვ. 410 და შემდ.

სახმარი ღირებულების და ინტერნაციონალური ღირებულების მატარებელი და ეს სავესებით საკმარისია მარტივი საქონელური და ფულადი მიმოქცევისათვის, რაც გამოხატავს ღირებულებრივ ურთიერთობებს.

მართებულად აღნიშნავენ პროფ. ნ. შმელიოვი და პროფ. ი. შიშკინი, რომ თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობაში თავისი სოციალური ბუნებით სხვადასხვაგვარი მწარმოებლები ერთგვარნი არიან ერთ რამეში: ყველა ისინი საქონელმწარმოებლებია, ყველა მათგანი მფლობელია საქონლისა, რომელიც მსოფლიო ბაზარზე ეძებს საზოგადოებრივ, მსოფლიო აღიარებას. მსოფლიო ბაზარი თავისებური გლობალური კავშირის ფორმაა, რაც პრაქტიკულად ღებულობს საერთაშორისო რეზონანსს და ამა თუ იმ ზომით ავრცელებს თავის გავლენას¹. აქ უნდა გავიხსენოთ ვ. ი. ლენინის სიტყვები, რომ:

„არის უფრო მეტი ძალა, ვინემ სურვილი, ნებისყოფა და დაწყვეტილება რომელიც გინდ მტრული მთავრობებისა და კლასებისა, ეს ძალაა — საერთო ეკონომიკური მსოფლიო ურთიერთობანი“² (ხაზგასმა ჩვენია — პ. გ.).

თანამედროვე ცივილიზაცია, მსოფლიო მეურნეობა, კომუნიკაციების საშუალებანი ბუნებრივად იწვევენ ქვეყნებს შორის მშვიდობიანი თანამშრომლობის აუცილებლობას. კერძოდ ორ კონფრონტაციულ სისტემას შორის მშვიდობიანი ეკონომიკური შეჯიბრება საბჭოთა კავშირის საგარეო ეკონომიკური სტრატეგიის ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს.

შრომის საერთაშორისო დანაწილების გაღრმავების, მეურნეობრივი ცხოვრების შეუწელებელი ინტერნაციონალიზაციის, მსოფლიო ვაჭრობის, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის და ფინანსებისა და კრედიტის ურთიერთობათა სწრაფი გაფართოების პარალელურად XX საუკუნის მეორე ნახევარში განსაკუთრებული ინტენსივობით წარმოჩნდა ისეთი გლობალური პრობლემები, როგორიცაა ეკოლოგიური, ენერგინედლეულის, სურსათისა და ა. შ., რომელთა წარმატებით გა-

¹ МЭМО, 1984, № 8.

² В. И. Ленин, ПСС, т. 44, стр. 304—305.

დასაქრელად აუცილებელია კაცობრიობის ღონისძიებათა ერთიანება პლანეტარული მასშტაბით.

ამასთანავე მიმდინარე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია სრულებითაც არ ჰგავს ისეთ მოვლენას, რომელიც მსგავსად ყოველი სხვა რევოლუციისა, ერთხელ იფეთქებს და მერმე დამთავრდება. არა. ეს არის ხანგრძლივი პროცესი და იგი მოასწავებს მთელი ცივილიზაციის ტექნოლოგიური საფუძვლების დაუსრულებელსა და შეუწელებელ აღმავლობას...

ზემოხსენებულ მოვლენათაგან იზოლირებულად დღეს არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია არსებობა... საბოლოოდ ამიტომაცაა, რომ სხვადასხვა პოლიტიკურ-ეკონომიკური სისტემის, ეროვნების, რასის, რელიგიისა და კულტურის ხალხთა შორის ხშირად დემოგრაფიული პროცესების (ქორწინების, ოჯახის სტრუქტურის, შვილიანობის, მოსახლეობის აღწარმოების ტემპებისა და სხვათა) ისეთი მსგავსებები აღინიშნება, რომ, ერთი შეხედვით, გაკვირვებას იწვევს, მეტადრე მარტივად მოაზროვნე ადამიანთა შორის. არის კიდევ „დემოგრაფიული ერთგვაროვნობის“ გამომწვევეი სხვა ფაქტორებიც, რომელთაც ქვემოთ, თავის ადგილას, შევხებით.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ, კერძოდ, საბჭოთა საქართველოში არსებული დემოგრაფიული სიტუაციისა და მთლიანად მოსახლეობის აღწარმოების პრობლემები, უწინარეს ყოვლისა, საბჭოთა კავშირისა დღე, საერთოდ, მსოფლიო ცივილიზაციის შესაბამის მოვლენათა, ე. ი. საერთაშორისო დემოგრაფიულ პროცესთა საერთო ფონზე განვიხილოთ.

XX საუკუნის უკანასკნელ მესამედში, რაც დრო მიდის, მთელ მსოფლიოში სულ უფრო ძლიერდება ყურადღება მოსახლეობის აღწარმოების დინამიკის, გამრავლება-განვითარებისა და საერთოდ, დემოგრაფიის პრობლემებისადმი¹.

¹ ამჟამად (უკეთ რომ ვთქვათ, უკანასკნელ 15 წელიწადში) პლანეტის მოსახლეობა (4,7 მლრდ.) ყოველწლიურად 1,8 პროცენტით იზრდება, რაც უდრის დაახლოებით 80 მილიონს. საკიბოროტო საკითხია: შე-

ამასთან დაკავშირებით, გასაგებია, რომ კიდევ უფრო იზრდება მკითხველთა ინტერესი და კრიტიკული დამოკიდებულება დემოგრაფიის, როგორც მეცნიერების თეორიული და პრაქტიკული საკითხებისადმი და, მაშასადამე, ამ სფეროში მოღვაწე ადამიანთა კადრების კვალიფიციურობისადმიც.

ამავე დროს, რალა დასამალია, რომ საბჭოთა კავშირში, დემოგრაფიული სიტუაციის გააქტიურების შესაბამისად, ამ პრობლემათა მეცნიერულ კვლევა-ძიებაში ჩაბმისათვის საჭირო მაღალკვალიფიციური კადრების დიდი ნაკლებობა იგრძნობა.

ასეთმა ვითარებამ მართებულად განაპირობა ის ფაქტი, რომ მოსკოვის უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტის ხალხთმოსახლეობის პრობლემათა შემსწავლელი ცენტრის ბაზაზე შეიქმნა სპეციალური განყოფილება — ფართო პროფილის დემოგრაფთა მომზადება-გადამზადებისათვის.

საძლებელია თუ არა ასეთივე ტემპით გაიზარდოს სურსათის წარმოება?

ეკოლოგიური (ბუნებრივი) ფაქტორები სულ უფრო წინა პლანზე გამოდის დემოგრაფიულ პროგნოზებში. დღეს უკვე ბევრი წინასწარმეტყველებს XXI საუკუნეში ბუნებრივი რესურსების შესაძლებელი გამოფიტვისა და გარემოებულების გაუუქციანების თაობაზე. თუმცა არის ოპტიმისტური პროგნოზებიც... მაგრამ მაინც განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს სურსათის არასაკმარისობისა და, მაშასადამე, ზოგიერთ რეგიონში ყოველწლიურად მილიონობით ადამიანთა შიმშილისაგან დაღუპვის შესაძლებლობა.

ბროფ. ი. სმირნოვს მოჰყავს ცხრილი, რომლის მიხედვითაც განვითარებად ქვეყნებში, 1960—1970-იან წლებში, მთელი მოსახლეობის 16-29%-ის კვების დონე კრიტიკულზე უფრო დაბალი იყო.

Н. Смирнов, Проблемы взаимосвязи демографических и экологических процессов: ДРС, стр. 149—151; იხილე აგრეთვე Н. Розов..., Оценка мировых земельных ресурсов...: «Достижения и перспектива» 1978, № 2; Л. Княжinskая, Рост населения и продовольственная проблема..., М., 1980; М. Шиман, К третьему тысячелетию, 1977, М.

მართალია, უკვე ამჟამად, როგორც ეურნ. „ვოპროსი ეკონომიკის“-ს 1985 წლის მე-10 ნომერში ვკითხულობთ, საყოველთაოდ აღიარებულია დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების განუყრელი ურთიერთკავშირის კონცეფცია, მაგრამ მაინც ფაქტია, რომ ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გეგმების შედგენისას, ჯეროვანი ყურადღება ვერ ექცევა ანდა ნაკლებად ექცევა (და, მაშასადამე, სათანადო სიღრმით არ შეისწავლება და არც ითვალისწინებენ) მიმდინარე დემოგრაფიულ ცვლილებებს, განსაკუთრებით ადგილობრივ (რეგიონულ) ასპექტებში.

სსრ კავშირის სოციალურ-ეკონომიკური გეგმიანობის, სახალხო მეურნეობის პრაქტიკული მართვის ჯეროვან და შესაფერის ღონეზე წარმართვის აუცილებლობამ გამოიწვია ის, რომ მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოებთან შეიქმნა **ხალხთმოსახლეობის კომისიები**, ხოლო საგეგმო კომისიებში — სპეციალური განყოფილებები, რომლებმაც, — როგორც ეს მითითებულია, სათანადო დადგენილებაში, — უნდა უზრუნველყონ გეგმიანობაში დემოგრაფიული ფაქტორების აღრიცხვა-გათვალისწინება.

მაგრამ ამისათვის აუცილებელია, რომ გეგმიანობის ხსენებულ ორგანოთა შესაბამისი განყოფილების მუშაკებს ჰქონდეთ დემოგრაფიული ცოდნა-გამოცდილება, რათა შეეძლოთ „პრაქტიკული დემოგრაფიული პრობლემების კვალიფიციური გადაჭრა“ (იქვე. გვ. 157).

აქვე მოყვანილია გარკვეული მოსაზრებები იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოეწყოს შესაბამისი კადრების კვალიფიკაციის ამაღლება, ადრე მიღებული ცოდნის განახლება, და ისეთი სპეციალობის კადრების მომზადება, რომლებიც ჯერ კიდევ სრულებით არ მზადდებიან ანდა არასაკმარის ცოდნით მზადდებიან სასწავლებლებში და ა. შ.

აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ მოსკოვის უნივერსიტეტში ხსენებულმა სპეციალურმა განყოფილებამ უკვე 1985 წელს გამოუშვა დემოგრაფთა კადრების პირველი გამომზადებულ სპეციალისტთა ჯგუფი, რომელთაც ვრცელი პროგრამებით

მოისმინეს ხალხთმოსახლეობის ისეთი კურსები, როგორიცაა „დემოგრაფია“, „დემოგრაფიული პოლიტიკა“ და „მსოფლიოს ხალხთმოსახლეობა“, აგრეთვე სპეცურსები საერთოდ დემოგრაფიის პრობლემებზე.

ამასთანავე, გარდა პრობლემათა თეორიული შესწავლისა, მათ გაიარეს სოლიდური პრაქტიკაც ქ. მოსკოვის საწარმოებსა და დაწესებულებებში, შეხვდნენ და დემოგრაფიის აქტუალურ პრობლემებზე ესაუბრნენ უწყებებისა და სამინისტროების ხელმძღვანელებს.

ამგვარად, როგორც ჟურნ. „ვოპროსი ეკონომიკის“ რედაქციის თანამშრომელი ნ. საზონოვი აღნიშნავს, მოსკოვის უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტის სპეცგანყოფილების მიერ დემოგრაფიული კადრების გადამზადების პირველმა ექსპერიმენტულმა ცდამ წარმატებით ჩაიარა. ამასთანავე, ამავე ცდამ უფრო ნათელი გახადა დემოგრაფიული კადრების კვალიფიკაციის დარგში არსებული ნაკლოვანებები.

ამ თვალსაზრისით, რა თქმა უნდა, კიდევ უფრო მძიმეა მდგომარეობა ჩვენს რესპუბლიკაში. დემოგრაფიის საკითხებმა, ბუნებრივია, საქართველოშიაც მიიქცია დიდი ყურადღება... უკანასკნელ წლებში გამოქვეყნდა რიგი საგაზეთო და საჟურნალო სტატია და დაიბეჭდა რამდენიმე წიგნიც. ამ საკითხს ჯეროვნად გამოეხმაურნენ აგრეთვე რადიომათუწყებლობა და სხვა ორგანიზაციები. მაგრამ გულახდილად უნდა ითქვას, რომ გამოქვეყნებული მასალის ერთი ნაწილი, მეტი რომ არ ვთქვათ, შესრულებულია დაბალ დონეზე, ხოლო ზოგიერთი მათგანი, პირდაპირ უნდა ითქვას, უწიგნურადაა დაწერილი და შეიცავს უხეშ შეცდომებს. უფრო სამწუხარო კიდევ ის გახლავთ, რომ ასეთ პუბლიკაციებს ადვილად შეუძლიათ, გამოიწვიონ მოსახლეობის დეზორიენტაცია... მაგრამ აქ უადგილობის გამო, მათს განხილვას არ შევუდგები...

ამასთანავე უაღრესად საჭიროა და ეს გათვალისწინებულია სადირექტივო ორგანოების მითითებებში, რომ აუცილებელია მოსახლეობის ფართო მასებს მიეწოდოთ რაც შეიძლება ვრცელი და მართალი ცნობები — როგორც ისტო-

რიული წარსულის, ისე თანამედროვე ქეშმარიტად რთული დემოგრაფიული სიტუაციის თაობაზე¹...

გასაგებია, აქაც თავი იჩინა სათანადო კვალიფიციური კადრების ნაკლებობამ... და დილეტანტიზმმა. როგორც აღ-რე, მაგალითად, სოციოლოგიის, ისე ამჯერად დემოგრაფიის საკითხთა — როგორც საზოგადოებრივი ინტერესის პრობლე-მათა, — კვლევა-ძიებას მიეძალნენ ისეთი ადამიანებიც, რომელთაც არ აქვთ არათუ სპეციალური განათლება, არა-მედ, საერთოდ, უმაღლესი ჰუმანიტარული განათლებაც. მა-გალითად; ბოტანიკოსები, ქიმიკოსები, ტექნიკოსები, საქო-ნელმცოდნეები, რომელთაც თავიანთ სპეციალობაში (რომ-ლის შესწავლასაც 4-5 წელიწადი მოაწოდებდა) ვერ შეძლეს მიეღწიათ რაიმე შესამჩნევი შედეგებისათვის და ახლა სო-ციოლოგიასა და დემოგრაფიაში (რაც საერთოდ არ უსწავ-ლიათ) მასობრივად მოგვევლინენ, როგორც... სპეციალისტე-ბი² და შედეგებიც, ცხადია, შესაბამისი მივიღეთ...

და ეს მაშინ, როდესაც, მაგალითად, დემოგრაფიული მეც-ნიერების მიერ მიღებული დასკვნები და რეკომენდაციები, ვთქვათ, მოსახლეობის აღწარმოებისა და დინამიკის სხვადას-ხვა საკითხზე უნდა წარმოადგენდეს კვალიფიციური სპეცია-

¹ 1981—1985 წლებში სსრკ-მა სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ ქ. მოსკოვისა და ზოგიერთ სხვა რეგიონში ჩატარებულმა გამოკვლევამ ნათელყო, რომ გამოკითხული მოსახლეობის მხოლოდ 25%-ს ჰქონდა ერთგვარი წარმოდგენა ჩვენი ქვეყანაში არსებული დემოგრაფიული სი-ტუაციის შესახებ. მოქალაქეთა დიდ უმრავლესობას კი არა აქვს ჭერო-ვანი ინფორმაცია, რომ სათანადოდ გაიაზროს არსებული ვითარება და გამოიჩინოს შესაბამისი მზრუნველობა ამ მიმართულებით. არც იმის შე-სახებ არიან ჭეროვნად ინფორმირებული, თუ რამდენი შვილი უნდა ჰყავდეს ოჯახს მოსახლეობის მართივი აღწარმოებისათვის, ე. ი. თაო-ბათა არსებული რიცხოვნობის შენარჩუნებისათვის და რა დემოგრაფი-ულ პოლიტიკას ახორციელებს ჩვენი სახელმწიფო შვილებიანი ოჯახების, ახალდაქორწინებულთა და სხვ. დახმარებისა და წაქეზებისათვის, — და საერთოდ ოჯახის, როგორც პიროვნების სოციალიზაციის ერთ-ერთი უმ-ნიშვნელოვანესი პირობის, განმტკიცებისათვის.

² ცხადია, გამონაკლისები აქაც შეიძლება იყოს, მაგრამ როგორც მასობრივი მოვლენა, ასეთი რამ, ვითარცა დილეტანტიზმი, დასაგმობია.

ლისტის მიერ არსებული ვითარების საფუძვლიანი შესწავლის შედეგად მოპოვებული მონაცემების ნამდვილად მეცნიერული ანალიზის გზით მიღებულ ინფორმაციას და არა ისეთ ფარალალა რამეებს, როგორსაც ჩვეულებრივ ცხვრის ფარის რიცხოვნობის შესახებ მსჯელობის დროსაც ერიდებიან¹.

დემოგრაფია

სიტუაზა დემოგრაფია ადრე იზმარებოდა მოსახლეობის სტატისტიკის მნიშვნელობით. სტატისტიკა ამჟამადაც წარმოადგენს დემოგრაფიის ერთ-ერთ ძირითად მეთოდს, მაგრამ დღეს დემოგრაფია, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერება, სწავლობს ხალხთმოსახლეობის მოძრაობისა და განვითარების (შობადობის, მოკვდაობის, ჭორწინების, ოჯახის, მიგრაციის, ურბანიზაციის, სქესობრივ-ასაკობრივი და პროფესიული სტრუქტურის, რიცხოვბრივი ცვლილებების) და, საერთოდ, მოსახლეობის აღწარმოების ინტენსივობის კანონზომიერებათა პრობლემებს.

დემოგრაფია აყალიბებს მოსახლეობის აღწერის, სტრუქტურის, დინამიკისა და პროგნოზის შესწავლის მეთოდებს; — იკვლევს მოსახლეობის განვითარების ტენდენციების, სიტუაციათა პროცესებს, როგორც მთელ მსოფლიოში ანდა ამა თუ იმ ქვეყანაში, ასევე მის ცალკე რაიონებში.

1 ამ ასპექტში აღსანიშნავია, რომ, მაგალითად, შობადობის ტემპის შეზღუდვის თუ მისი ამალღებისათვის გამიზნული დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება მოითხოვს რეპროდუქციული ქცევის ღრმა სოციოლოგიურ და სოციალურ-ფსიქოლოგიურ შესწავლას. პრობლემის ჭეროვანი შეუსწავლელობითაც აიხსნება ის მოულოდნელი შედეგები, რაც ამ ღონისძიებათა გატარებას მოჰყვა.

1978 წელს პარიზში შემდგარ დემოგრაფიულ კოლოქვიუმში პროფ. პიერ შონიუ თავის მოხსენებაში აფასებდა რა ოცი წლის მანძილზე განვითარებად ქვეყნებში შობადობის შეზღუდვისათვის ჩასახვის საწინააღმდეგო საშუალებათა გამოგონებისა და გამოყენების შედეგებს, შენიშნავდა: „...მოხდა სწორედ იმის საწინააღმდეგო, რაც იყო მოსალოდნელი. მათ შესამჩნევი გავლენა ვერ მოახდინეს „მესამე სამყაროზე“, მაგრამ გამოიწვიეს კატასტროფული შედეგები იმ ქვეყანაში, რომელმაც შექმნა ეს საშუალებები... „ჩვენ როგორღაც გადავადურთხეთ ჭარის საწინააღმდეგოდ“ (В. Загладин, И. Фролов, Глобальные проблемы современности, 1984, М., стр. 99—100; ДРС, стр. 132; И. Фролов, Перспективы человека..., 1983, М.).

დიდია დემოგრაფიის თეორიული (მეცნიერული) და პრაქტიკული მნიშვნელობა. საქმე ისაა, რომ „მისი შესწავლის ობიექტი — მოსახლეობა — მთელი საზოგადოებრივი წარმოების პროცესის საფუძველსა და სუბიექტსაც წარმოადგენს“. ამიტომაც დემოგრაფია გვევლინება, როგორც საზოგადოებათმცოდნეობის შესახებ მთელი მეცნიერული ცოდნის (სისტემის) მნიშვნელოვანი ნაწილი.

დემოგრაფიული პროცესები შედგება ისეთი მოვლენებისაგან, როგორცაა ქორწინება, შობადობა, განქორწინება, დაქვრივება, მოკვდაობა, მოსახლეობის ბუნებრივი გამრავლება, მიგრაცია, ურბანიზაცია, ოჯახის გაყოფა, განათლება, მუდამ განახლებადი მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა...

საერთოდ, აქ, ცხადია, აისახება ადამიანთა საზოგადოების ცხოველყოფილობის როგორც ბიოლოგიური, ისე სოციალური ფენომენის ურთიერთგმოქმედების მრავალი ასპექტი.

მოსახლეობის აღწარმოება უშუალო კავშირშია მწარმოებლური ძალების, საზოგადოებრივი ურთიერთობების, კულტურის, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურის ცვლილებებთან. სწორედ ამიტომაც დემოგრაფია მოსახლეობის დინამიკის პრობლემებს სწავლობს, როგორც საზოგადოების განვითარების ბუნებრივ-ისტორიული პროცესის შემადგენელ ნაწილს.

პირველად ფაქტობრივ მასალას დემოგრაფიული პროცესების შესახებ მეცნიერება ღებულობს მოსახლეობის აღწერებისა და დემოგრაფიულ პროცესთა — შობადობის, მოკვდაობის, ქორწინების, განქორწინებისა და სხვათა მიმდინარე ტენდენციის, აგრეთვე ლიტერატურული, ეთნო-დემოგრაფიული მასალების, სოციოლოგიური და ა. შ. დაკვირვებების მონაცემთა სახით. ამ მასალათა მოპოვებისა და შესწავლისას დემოგრაფია სარგებლობს სტატისტიკისა და სოციომეტრიის მეთოდებით.

კერძოდ, მოსახლეობის აღწერა იძლევა ინფორმაციას მოსახლეობის სოციალური, ნაციონალური, ასაკობრივ-სქესობრივი და ოჯახური მდგომარეობის, პროფესიული დასაქმებულობისა და სხვ. შესახებ. სპეციალური შერჩევითი კვლევა-ძიება მეტწილად მიზნად ისახავს ცალკეული დემოგრაფიული მომენტების შესწავლას. მაგალითად, შეილთა შობისქდში ქალების დამოკიდებულების, ოჯახში შეილთა რაოდენობის, ოჯახის ოპტიმალური სიდიდის, საქორწინო ასაკის, პროფესიის შერჩევისა და სხვათა შესახებ ადამიანთა შეხედულებებს (ვარაუდებს), ანდა კიდევ წარსული (ისტორიული) დემოგრაფიული სიტუაციის შესწავლას.

საერთოდ ისტორიული დემოგრაფია იკვლევს წარსული დროის მოსახლეობის აღწარმოების საკითხებს და ამ მხრივ ხელს უწყობს დემოგრაფიულ კანონზომიერებათა დადგენასა და თეორიულ განზოგადებას. ამასთანავე, ისტორიული ასპექტების შესწავლა აუცილებელია თვით

დემოგრაფიის, როგორც მეცნიერების, დამკვიდრების, მისი საგნის ხასიათისა და სოციალური მნიშვნელობის ნათელსაყოფად¹.

თანამედროვე დემოგრაფიაში ფართოდ გამოიყენება მათემატიკური ანალიზის მეთოდები, — კერძოდ „დიფერენციული და ინტეგრალური აღრიცხვისა, როდესაც რიცხობრივი ერთობლიობა და დრო განიხილება როგორც უწყვეტი ცვალებადობა.

დემოგრაფიული პროგნოზის მეთოდის გამოყენება აუცილებელია გემ-მინანობისა და მართვის საჭიროებისათვის, რამდენადაც ის შესაძლებლობას იძლევა გავითვალისწინოთ მომავალში მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სტრუქტურის (მაგალითად შრომითი რესურსების) მოსალოდნელი ცვლილებები².

სოციალისტურ საზოგადოებაში, სოციალურ-ეკონომიკური გემინანობის პირობებში, მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების მართებული მეცნიერული მმართველობისათვის აუცილებელია მოსახლეობის აღწარმოების კანონზომიერების, ადამიანთა პოპულაციის, თაობათა ცვლაში თვითგანახლებისა და რიცხობრივი გამრავლების პროცესების, მათი წარმართველი ფაქტორების, უკანასკნელთა შესაძლებელი ცვალებადობის, საერთოდ, მთელი მოსახლეობის ნივთიერ და სულიერ მოთხოვნილებათა განვითარების და კერძოდ შრომითი რესურსების აღწარმოების მეცნიერული პროგნოზირება,

დემოგრაფია სწავლობს კაცობრიობის სხვადასხვა ეპოქის მოსახლეობის აღწარმოების დამახასიათებელ ტიპებს და მათი ევოლუციის შესაბამისი ქორწინებისა და ოჯახის სხვადასხვა ფორმებს, „ბავშვთა წარმოების ურთიერთობებს“ (ვ. ლენინი).

მაგრამ დემოგრაფია იკვლევს თვისებათა ცვლილებებს არა ცალკეულ ადამიანთა ინდივიდუალური, არამედ ტერიტორიული, ეთნოლოგიური, რელიგიური, ნაციონალური თუ სხვ. მიხედვით გარკვეული ერთგვაროვანი ნიშნების მატარებელ ადამიანთა მეტ-ნაკლებად დიდ ჯგუფებს.

საერთოდ, მოსახლეობის აღწარმოების ზოგადი პროცესის თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია ფრ. ენგელსის განმარტება, რომ:

¹ არსებობს ე. წ. ფორმალური (წმინდა) დემოგრაფია, რასაც ზოგჯერ მოსახლეობის მათემატიკურ თეორიას, ანდა თეორიულ დემოგრაფიას და დემომეტრიასაც უწოდებენ. წმინდა დემოგრაფია უმთავრესად სწავლობს მოსახლეობის რაოდენობრივ გამრავლებასა და სტრუქტურას და არ ეხება მის განვითარებაში სოციალურ-ეკონომიკურ და სხვა ფაქტორთა როლსა და მნიშვნელობას, არც მოსახლეობის დინამიკის კანონზომიერებათა საკითხებს.

² А. Романов, А. Терехов, Математические модели процессов мобильности (Обзор). — «Экономика и математ. методы», 1980, т. 16, № 2, стр. 272—291; О. Староверов, В. Орлов, Моделирование движения трудовых ресурсов, 1975, М.; О. Староверов, Модели движения населения, «Наука», 1979, М.

„...ისტორიაში საბოლოო ანგარიშით განმსაზღვრელი მომენტი...
ლო ცხოვრების წარმოება და აღწარმოება. მაგრამ თვით იგულისხმობს
ორგვარი ხასიათისაა. ერთი მხრივ, ცხოვრების საშუალებათა, ქვეყნის
საგნების, ტანსაცმლის, ბინის და ამისათვის აუცილებელი იარაღების
წარმოება. მეორე მხრივ, წარმოება თვით ადამიანისა, მოდგმის (გვარის)
გაგრძელება. საზოგადოებრივი წყობილება, რომელშიც განსაზღვრული
ისტორიული ეპოქის და განსაზღვრული ქვეყნის ადამიანები ცხოვრო-
ბენ, განპირობებულია ორივე სახეობის წარმოებით: ერთი მხრივ —
შრომის, მეორე მხრივ — ოჯახის განვითარების საფეხურებით“.

მოსახლეობის აღწარმოების ტენდენციისათვის

მოსახლეობის აღწარმოების პრობლემა კარგა ხანია,
რაც არათუ მეცნიერების, არამედ ამასთანავე, თანამედროვე
საზოგადოებრივი, სახელმწიფოებრივი და საერთაშორისო
პოლიტიკური ცხოვრების უაღრესად აქტუალური და თა-
ნაც გლობალური საკითხი გახდა, რამდენადაც მოსახლეობის
ჯერ ბუნებრივი მატების მაღალი ტემპი, რაც XX საუკუნის
შუადან დაიწყო, ხოლო შემდეგ 70-იანი წლების მეორე ნა-
ხევრიდან, მისი შემცირების ტენდენცია, მეტნაკლები ზომით,
მთელ მსოფლიოში შესამჩნევი შეიქმნა.

არაა სწორი შეხედულება, თითქოს მოსახლეობის ბუნებ-
რივი გამრავლების საკითხისადმი დასაშვები იყოს თუნდაც
რამდენადმე ინდიფერენტული დამოკიდებულება. მოსახლე-
ობის გამრავლება, კერძოდ შობადობა დამოკიდებულია მრავალ
ისეთ ბიოლოგიურ და სოციალურ ფაქტორზე, რომელ-
თა უდიდესი ნაწილი, ცივილიზაციის განვითარების პროცეს-
ში განიცდის მუდმივ ცვალებადობას და ამდენადვე არ შეიძ-
ლება, ამა თუ იმ სახით, გავლენას არ ახდენდეს ქალთა, რო-
გორც ფერტილობაზე (რეპროდუქციულობაზე, ნაყოფიერე-
ბაზე), ისე, კერძოდ, შობადობასა და ოჯახის ფორმირებაზე
საერთოდ².

¹ ფ. ენგელსი, ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს
წარმოშობა, თბ., 1953, გვ. 4.

² Рождаемость и ее факторы (Сб. ст., перевод, 1968, М.),
Факторы рождаемости. Сб. ст., 1979; В. Борисов, Перспективы
рождаемости, 1976; Б. Балахсен, Рождаемость. Сб. ст.; Проб-
лемы статистики населения, 1985, М.

ისტორია მოგვითხრობს არათუ ოდესღაც ძლიერი ცალკეული გვარების, თემების, ოჯახების, სოფლებისა და ქალების, არამედ თვით სახელმწიფოების, საერთოდ, დიდი ცივილიზაციების პირისაგან მიწისა აღგვის თაობაზე... შორს რომ არ წავიდეთ, მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზე, სადაც ახლა ბევრად მეტია მოსახლეობა, ვიდრე ოდესმე ყოფილა, ჯერ კიდევ საკმაოდ მოიპოვება ნამოსახლარი, ნასოფლარი და ნაქალაქარი ადგილები..., რომელთა კვალი, ზოგჯერ თითქმის სავსებით წარხოცილია...

მრავალი შეხედულება (თეორია) არსებობს, თუ რა იყო კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე და სხვადასხვა მატერიაზე სხვადასხვა ცივილიზაციის აღორძინება-აყვავებისა და, ოდესღაც მაღალი კულტურის შემქმნელი ხალხების აორთქლება-განადგურების მიზეზები...

დღეს, მოსახლეობის აღწარმოების პრობლემები, საკმაოდ მწვავე დემოგრაფიული ვითარების პირობებში, უფრო შეცნობილი და, ამდენადვე უფრო აქტუალურია, ვიდრე ოდესმე. მეცნიერებისა და ტექნიკის სწრაფი აღმავლობისა და ახალი დიდი ინდუსტრიული რევოლუციის შედეგად მსოფლიოს სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების უახლესმა მოვლენებმა უღრმესი ძვრები გამოიწვია ადამიანთა ცნობიერებასა და ყოფიერებაში, საერთოდ, ცხოვრების ნორმებსა და ფორმებში... !

თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობის (ვაჭრობის, კომუნიკაციების), მოჩვენებით მაინც, უსასრულო დინამიზმის ვითარებაში, პლანეტაზე დაიწყო მოსახლეობის მოულოდნელი სწრაფი გამრავლება, რამაც მალე დიფერენციული ხასიათი მიიღო და მერმე, ასევე მოულოდნელად, დაიწყო ბუნებრივი გამრავლების ტემპის შენელება, რამაც ზოგიერთ რეგიონში (ინდუსტრიული ქვეყნებისა) დეპოპულაციის შიშიც დათესა.

საერთოდ, მოსახლეობის აღწარმოების შენელებას და მოსალოდნელ დეპოპულაციას, პერსპექტივაშიც და არსებულ სინამდვილეშიც სხვადასხვაგვარი მნიშვნელობა აქვს და განსხვავებულ შედეგებსაც მოასწავებს კერძოდ მცირერიცხო-

ვანი (3-5 მილიონიანი) და მრავალრიცხოვანი (80-100 და მეტი მილიონიანი) ერების სახელმწიფოებრივ თუ ნაციონალურ გაერთიანებათა ცხოვრებაში...

სხვადასხვა ქვეყანაში: ევროპის სოციალისტურ სახელმწიფოებში, განვითარებად ქვეყნებში და სსრ კავშირში დემოგრაფიული პოლიტიკის სფეროში კარგა ხნის მანძილზე გატარებული ცდების შედეგად მიღებულმა გამოცდილებამ ნათლად გვიჩვენა, რომ ერთი რაიმე ცალკე ღონისძიების, მაგალითად, მრავალშვილიანებისათვის გაცემული დახმარების მეოხებით, შეუძლებელია დიდი ხნის მანძილზე დამყარებული დემოგრაფიული სიტუაციის რამდენადმე მაინც შესამჩნევი შეცვლა.

ამიტომაც ყველაზე უფრო საფუძვლიანი ჩანს იმ დემოგრაფთა მოსაზრება, რომელთაც მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ტემპის გაძლიერებისათვის აუცილებლად მიაჩნიათ ღონისძიებათა მთელი კომპლექსის თანმიმდევრული გატარება. იგი უნდა შეიცავდეს არა მხოლოდ ეკონომიკური ხასიათის ღონისძიებათა სისტემას, არამედ, ამასთანავე მოსახლეობაზე სოციალური, მორალური, ადმინისტრაციული, უფლებრივი, ფსიქოლოგიური, ნაციონალური და სხვა ფაქტორების ზემოქმედების საშუალებებს — გაფართოებული აღწარმოების შედარებით მაღალი ტემპების დამკვიდრებისათვის, საერთოდ მთელი მოსახლეობის განვითარებისათვის, ოჯახთა შედგენილობის გაძლიერებისათვის¹.

მოსახლეობის აღწარმოების პრობლემა რომ მრავალფაქტორიანი ფენომენია, ეს იქიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ანალოგიურ სოციალურ და ეკონომიკურ, წარმოებრივ და საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ და სახელმწიფოებრივ და, ბოლოს, თვით ერთნაირ ბუნებრივ-გეოგრაფიულ პირობებში მცხოვრები ხალხები ავლენენ განსხვავებულ დემოლოგიურ ხასია-

¹ Управление развитием народонаселения в СССР, 1977; Трудовые ресурсы СССР, 1979; Основы теории народонаселения, 1977; Марксистско-ленинская теория народонаселения, 1974; Система знаний о народонаселении, 1976; Л. Левин, Д. Андерсон, Народонаселение, Окружающая среда и качество жизни, 1979.

თებს და ამ მხრივ ყველაზე უფრო ნიშანდობლივია მათი ნაციონალური, რასობრივი, ეთნოგრაფიული, რელიგიური და საერთოდ ისტორიული წარსული.

— სხვადასხვანაირია მოსახლეობის ბუნებრივი გამრავლების ტემპი, მაგალითად, ამიერკავკასიის საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში — აზერბაიჯანში, საქართველოსა და სომხეთში, სადაც მოსახლეობის ძირითად მასებს შეადგენენ (შესაბამისად) აზერბაიჯანელები, ქართველები და სომხები, სადაც თითქმის ერთდროულად დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება, სადაც ერთდროულად აშენდა სოციალისტურ წარმოებრივ ურთიერთობათა სისტემა, და სადაც ერთდროულად მოხდა გადასვლა განვითარებული (მომწიფებული) სოციალისტური საზოგადოების წიაღში...

კიდევ მეტი. სხვადასხვანაირია მოსახლეობის აღწარმოების ტემპი, მაგალითად, თვით საქართველოს სს რესპუბლიკაში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა — აზერბაიჯანელთა, სომეხთა, ქართველთა, ოსთა, აფხაზთა, აისორთა — შორის; მაგრამ კიდევ უფრო საყურადღებოა ის გარემოება, რომ განსხვავებულია ეს ტემპები თვით ქართველთა შორის, სახელდობრ, მუსლიმან და ქრისტიან ქართველთა მოსახლეობას შორის.

სსრ კავშირის სხვადასხვა რეგიონში ბუნებრივი, კლიმატური პირობების, შრომისა და ცხოვრების მკვეთრად განსხვავებული პირობების შესაბამისად დემოგრაფიული პროცესებისადმი დიფერენციული მიდგომა უკვე გარკვევითაა მინიშნებული სკკპ ცკ-ისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს ერთობლივ დადგენილებაში „შვილებიანი ოჯახებისათვის სახელმწიფოებრივი დახმარების გაძლიერების ზომების შესახებ“¹, სადაც აღნიშნულია, რომ 1981 წლიდან მოყოლებული ტარდება შვილებიანი დედებისათვის ხელფასიანი შვებულების სხვადასხვა რეგიონში სხვადასხვა განაკვეთიანი საზღაუ-

¹ «Правда», 1981, 3.31.

რები: შორეულ აღმოსავლეთში, ციმბირსა და ჩრდილოეთის რაიონებში 50 მან., ზოლო დანარჩენ რაიონებში — 35 მან.

ცივილიზაციის მაღალ საფეხურზე, თანამედროვე ვითარებაში, დემოგრაფიული პროცესები არცთუ იმდენად, მაგრამ მაინც სულ უფრო მეტი ზომით ექვემდებარება საზოგადოებისა თუ სახელმწიფოს მხრივ აღნიშნული პროცესების მართვის ინტერესებს... მაგრამ ეს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც და რა ზომითაც მიუწვდება მას ხელი, საერთოდ, მოსახლეობის აღწარმოების (თანმიმდევრული ცვალებადობის) კანონზომიერებათა მეცნიერული ახსნა-გაგებისა და, მაშასადამე, მოწესრიგებისადმი, ე. ი. რამდენადაც შეძლებს ადამიანთა საზოგადოება ამ მხრივ თავისი ინტერესების (მაგალითად, ოჯახის სტრუქტურის, მისი სულადობრივი შედგენილობის, შვილთა შობისა და ა. შ.) ისე წარმართვას, რომ იგი როგორც სოციალური ფასეულობა, ცივილიზაციის განვითარების შესაბამის საფეხურებზე ოპტიმალურად მისაღებ ხასიათს იღებდეს.

ამასთანავე, ისეთ დიდსა და მრავალეროვან, სხვადასხვაგვარი კულტურული და ეთნიკური წარმომავლობის ქვეყანაში, როგორიც საბჭოთა კავშირია, ცხადია, არ შეიძლება, რომ ეს პროცესები ერთდროულად და თანაბარზომიერად მიმდინარეობდეს. მაგალითად, სომხეთის, აზერბაიჯანისა და შუა აზიის რესპუბლიკებში ამჟამადაც, მართალია, შენელების ტენდენციით, მაგრამ მაინც შენარჩუნებულია მრავალშვილიანობის ძველი ტრადიცია, რაც ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებში, საქართველოში, ბელორუსიაში, უკრაინასა და საკუთრივ რუსეთში უკვე კარგა ხანია შეიცვალა ოჯახში 2-3 და უფრო ნაკლები შვილით¹.

ცხადია, შექმნილ ვითარებაში დემოგრაფიული პოლიტიკის მთავარი აზრი არ შეიძლება სხვა რამე იყოს, თუ არა მოსახლეობის აღწარმოების კრიტერიუმების შემუშავება და

¹ Воспроизводство населения СССР, под ред. А. Вишневского и А. Болкова, 1983; М. А. Вишневский, Воспроизводство населения и общество..., 1982, М.

ისეთი ღონისძიებების გატარება, რომ თაობათა ცვლის **შენარჩუნებული**...
მაღური დონე იქნეს შენარჩუნებული¹...

სკკპ XXVII ყრილობამ ჭეროვანი ყურადღება მიამჩია, საერთოდ, დემოგრაფიის აქტუალურ საკითხებს და თვით ოჯახის განმტკიცების პრობლემას. ყრილობაზე ამხანაგ მ. ს. გორბაჩოვის მოხსენებაში აღნიშნულია რა სოციალიზმის დიდი მიღწევები ქალის ემანსიპაციის სფეროში, ნათქვამია, რომ ახალი ოჯახის ფორმირება იოლი საქმე არაა... ცოტა როდია გაყრის რაოდენობა და არაკეთილნაყოფიერი ოჯახები, რაც „...უარყოფით გავლენას ახდენს უპირველეს ყოვლისა ბავშვების აღზრდაზე; აგრეთვე ქალებისა და ვაჟების მორალურ მდგომარეობაზე“, მათს შრომითსა და საზოგადოებრივ აქტიურობაზე“, რომ ოჯახი საზოგადოების „...ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საფუძველია“, რომ „განსაკუთრებულ ზრუნვას საჭიროებენ ახალგაზრდა ოჯახები“..., რომ აუცილებელია „ქალთა შრომისა და ყოფის ისეთი პირობების შექმნა. რაც საშუალებას მისცემს მათ, დედობა წარმატებით შეუხამონ შრომითს და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას“ და ა. შ. ზოლო ამის საფუძველზე დასახულია ქმედითი ღონისძიებები ვითარების შემდგომი და ყოველმხრივი გაუმჯობესებისათვის².

1 და მაინც სსრკ ნაციათა მოსახლეობის აღწარმოების ამჟამად არსებული ტიპების მიხედვით, თუკი აღწარმოება ისეთივე ტემპებით გაგრძელდა, დოცენტი ტ. სმირნოვი თავის დაკვირვებათა და განგარიშებათა შედეგად იმ საგვებისო დასკვნამდე მიდის, რომ მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით: „2021 წელს უზბეკები დაეწევიან უკრაინელებს, ზოლო 2069 წელს — რუსებს; უზბეკთა რაოდენობა იქნება 259,2, ზოლო რუსებისა — 258,0 მილიონი“.

2 დიდი და ღრმა სოციალური ცვლილებები მიმდინარეობს საბჭოთარ საზოგადოებაში. უკანასკნელი პეტოხედი საუკუნის განმავლობაში მოსახლეობის ერთ სულზე რეალური შემოსავალი გაიზარდა 2,6-ჯერ. არსებითი ზისითის ცვლილებები ხდება მოსახლეობის მონათვნილებასა და მონმარებაში. მაგალითად, თუ 1960 წელს 100 ოჯახზე მოდიოდა 8 ტელევიზორი და 4 მაიკიარი, 1985 წელს კი, შესაბამისად, — 27 და 91. ფართო პროგრამით განზორციელებულ საბინაო მშენებლობას შედეგად მოყვა ოჯახთა უმრავლესობის საბინაო პირობების გაუმჯობესება. სსრკ დამთავრდა ახალგაზრდობის საყოველთაო საშუალო განათლებაზე

დედა და შვილი უძველესი და ყოველთვის უახლესი, ამასთანავე, მარად გაუხუნარი, ყველგან ადგილობრივი და ამავე დროს საყოველთაო მნიშვნელობის, ყოველთვის პირადი, ოჯახური და, ამასთანავე, მუდამ საზოგადოებრივი, სახელმწიფოებრივი ხასიათის პრობლემაა. ¹

დედა, ქალი — სხვადასხვა ეპოქაში იყო და არის მონა, მხევალი, ყმა, შინამოსამსახურე, თავისუფალი, მოქალაქე, დაქირავებული მუშა, — ამასთანავე იყო დედოფალი (მეფე), ანგელოზი, და თვით ღვთაება...

ასევე, კაცობრიობის მთელ ისტორიაში უძველესი დროიდან დღემდე, შრომის სქესობრივ-ასაკობრივი დანაწილების ფონზე მიდის შეუწელებელი ბრძოლა ქალისა და ვაჟის ოჯახური, საზოგადოებრივი, უფლებრივი თუ პოლიტიკური თანასწორობისა და თანაბარ შესაძლებლობათა და ადამიანურ ღირსებათა დადგინებისა და განმტკიცებისათვის. ამ პროცესის ერთ-ერთი უახლესი მსოფლიო ისტორიული გამოვლინება იყო, მაგალითად, 1975 წელს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის XXX სესიის მიერ 1976-1985 წლების ქალის ათწლეულად გამოცხადება.

ბევრად უფრო ადრე დიდმა ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ საბჭოურ ქვეყანაში დაამკვიდრა ქალის სრული თანასწორუფლებიანობა და მისი ცხოვრებაში რეალურად განხორციელების ყოველგვარი შესაძლებლობა — სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ცხოვრების ყველა სფეროში¹.

სოციალისტურ საზოგადოებაში შექმნილია ყოველმხრივ ხელსაყრელი პირობები დედისა და შვილების, ოჯახის კეთილდღეობის განმტკიცებისათვის და შვილიან დედებზე შეუწელებელი ზრუნვის მთელი სისტემა სხვადასხვა ფორმის

გადასვლა. წარმოებისა და მოხმარების სფეროების გაფართოებასთან მოყვება მოთხოვნილებათა შესაბამისი ტემპით ზრდა-განვითარებაც.

¹ Е. Груздева..., Труд и быт советских женщин, 1983, М.; Женщины в СССР (стат. мат.), 1983, М.; Н. Шнишкин, Труд женщин в условиях развитого социализма, 1982, Киев.

(ფულადი, მატერიალური, კულტურული, მორალური) დახმარების სახით. ასე, მაგალითად, პირველი შვილის დაბადებისას დედას ეძლევა ერთდროული დახმარება 50 მანეთის რაოდენობით, ხოლო მეორე და მესამე ბავშვის გაჩენისას — 100 მან. ამასთანავე, დედებს, რომელთაც ორი შვილი ჰყავთ, მესამე და ყოველი შემდგომი შვილის დაბადებისას ეძლევათ სახელმწიფოებრივი ერთდროული დახმარება, ხოლო მეოთხე და შემდგომი შვილების გაჩენისას — ყოველთვიური დახმარება.

ყოველთვიური დახმარება ეძლევათ მარტოხელა დედებსაც. ამასთანავე, ისინი და აგრეთვე ის ოჯახები, რომელთა საშუალოთვიური შემოსავალი ოჯახის ერთ სულზე 60 მანეთს არ აღემატება, თავისუფლდებიან ინტერნატებში ბავშვთა შენახვის საფასურისაგან; ისინი არაფერს იხდიან აგრეთვე სკოლამდელ დაწესებულებებში ბავშვთა მოვლა-პატრონობისათვის. ხოლო უფრო მეტი შემოსავლის მქონე მშობლები, რომელთაც ოთხი და მეტი შვილი ჰყავთ, იხდიან საფასურის მხოლოდ ნახევარს.

მუშა-მოსამსახურე და კოლმეურნე ქალებს ორსულობისა და მშობიარობის დროს ეძლევათ 56 დღის ხელფასიანი შვებულება და ამდენივე კიდევ მშობიარობის შემდეგ. ხოლო ორი და მეტი ბავშვის დაბადების შემთხვევაში შვებულების დრო კიდევ უფრო იზრდება. დეკრეტული შვებულებისას მათ ეძლევათ სრული ხელფასი, შრომითი სტაჟისაგან დამოუკიდებლად.

ამის შემდეგ კიდევ ერთი წლის შესრულებამდე, ბავშვის მოვლა-პატრონობისათვის დედას ეძლევა ნაწილობრივ-ხელფასიანი შვებულება და თანაც უფლება აქვს დამატებით მიიღოს უხელფასო შვებულება, სანამ ბავშვი წლინახევრისა გახდება. ამასთანავე, ეს შვებულება არ არღვევს სპეციალობის მიხედვით მუშაობის სტაჟის მთლიანობას.

ჩვენ აქ დრო და ადგილი არ გვყოფნის, დეტალურად გადმოვცეთ, მაგალითად, ბავშვების ავადმყოფობისას დედებისათვის დახმარებისა და შვებულების მიცემის პირობები და სხვა შეღავათები, რასაც საბჭოთა კანონი ითვალისწინებს.

ვიტყვიტ მხოლოდ, რომ ჩვენს ქვეყანაში დედა — შვილები აღმზრდელი და პატრონი — სარგებლობს მაღალი საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი პრესტიჟით და საყოველთაო-სახალხო პატივისცემით¹.

დედებს, რომელთაც დაბადეს და აღზარდეს ათი შვილი, ენიჭებათ (1944 წლიდან) საპატიო წოდება „გმირი დედისა“ და ეძლევათ „გმირი დედის“ ორდენი. ასევე, — „დედის დიდების“ ორდენი ეძლევათ დედებს, რომელთაც გააჩინეს და აღზარდეს 7, 8 ანდა 9 შვილი, ხოლო „დედობის მედალი“ — დედებს, რომელთაც დაბადეს და აღზარდეს 5 ან 6 შვილი.

დედებისა და შვილების ჯანმრთელობის დაცვისა და კეთილდღეობისათვის საბჭოთა კავშირში შექმნილია მთელი ქსელი სამშობიარო სახლების, დედათა და ბავშვთა კონსულტაციების, სამკურნალო დაწესებულებების, დასასვენებელი სახლებისა და სანატორიუმების სახით².

საბჭოთა სახელმწიფო, გარდა იმისა, რომ შრომის თანაბარ უფლებას ანიჭებს ქალსა და ვაჟს, ქალის ორგანიზმის ფიზიოლოგიურ თავისებურებათა გათვალისწინებით, კანონმდებლობით აღგენს სპეციალურ წესებსა და ნორმებს ორსული და ძუძუთა ბავშვიანი ქალის შრომის პირობების დაცვა-გაუმჯობესებისათვის... გარდა საერთო შესვენებისა, მათ ეძლევათ დამატებითი დრო ბავშვის გამოკვებისათვის. დაუშვებელია ასეთი ქალების ღამით, ზედმეტ საათებში და გამოსასვლელ დღეებში მუშაობა, მივლინებაში გაგზავნა. აუცილებლობის შემთხვევაში ორსული ქალები გადაიყვანებიან უფრო მსუბუქ სამუშაოზე — საშუალო ხელფასის შენარჩუნებით³.

¹ ავღიბი ზურაბაშვილი, ოჯახი, დედობა, ზნეობა, 1985, თბ., იზა ცნობილადე, ოჯახი, სამართალი, მორალი, 1981, თბ.

² ირაკლი ფალავა, მრავალი შვილი ერის უკვდავება, 1984, თბ.

³ А. Антонов, Социология рождаемости, 1980; В. Бойко, Рождаемость, 1985; В. Борисов, Перспективы рождаемости, 1979; А. Кваша, Демографическая политика в СССР, 1981; Женщины и дети в СССР, 1985; Сб. ст.; Л. Чуйко, Браки и разводы, 1985; Управление демографическими процессами, сб. ст., 1980, М.

მრავალშვილიანი და, საერთოდ, შვილიანი დედები პენსიის დანიშვნისას შეღავათებით სარგებლობენ. საერთოდ კი, საბჭოთა კავშირში არა ნაკლები 20 წლის მუშაობის სტაჟიანი ქალები ასაკობრივ პენსიებს ღებულობენ 55 წლიდან¹. საპენსიო ასაკი შესამჩნევად უფრო მაღალია კაპიტალისტურ ქვეყნებში, როგორც ქალებისა, ისე ვაჟებისათვის და სხვადასხვა სახელმწიფოში 63-65 წლებიდან იწყება და ზოგან კიდევ უფრო მაღალი ასაკიდან.

საბჭოთა საქართველოში შობადობისა და, საერთოდ, მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის და ქორწინება-განქორწინების შესახებ წარმოდგენას იძლევა ქვემოთ მოყვანილი ცხრილები, რაც, ვფიქრობ, ჩემი მკითხველისათვის კომენტარების გარეშეც ადვილად გასაგები იქნება (იხ. ცხრილები გვ. 24—25).

ამ ცხრილებთან დაკავშირებით საჭიროა ითქვას, რომ საქართველოში და საერთოდ სსრკ-ში, კარგა ხანია, შეიმჩნევა შობადობის ინტენსივობის დაცემა, განქორწინების ზრდა, ოჯახების ნუკლეარიზაცია და მისი საშუალო ზომის (სულობრივი შედგენილობის) შემცირება. ეს ტენდენცია, როგორც საბ-

¹ ასეთი დემოგრაფიული პოლიტიკის შედეგიანობაზე მეტყველებს ჩეხოსლოვაკიის მაგალითი, სადაც მოსახლეობის აღწარმოების მაჩვენებლები უკვე XX ს. დასაწყისიდანვე ფრიალ არახელსაყრელი შეიქნა... 1918 წლიდან, ჩეხოსლოვაკიის რესპუბლიკის წარმოქმნის დროიდან, მხოლოდ სახელმწიფო დაწესებულებათა მოსამსახურეები ღებულობდნენ ბავშვის აღზრდისათვის ყოველთვიურ დახმარებას (150 კრონს ერთ ბავშვზე და 250 კრონს ორსა და მეტ ბავშვზე, — როცა ამ მოსამსახურეთა საშუალოთვიური ხელფასი 1750 კრონს შეადგენდა).

სოციალისტური წყობილების დამყარების დროიდან აქ უკვე იწყება ნამდვილად აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება. თუმცა შობადობისა და, საერთოდ, მოსახლეობის აღწარმოების ნეტო-კოეფიციენტი მაინც დაბალი რჩებოდა. 1967 წელს იგი უდრიდა 0,981-ს. მაგრამ თანდათანობით, 1945-1947 წლებიდან დაწყებული, სახელმწიფოებრივი დახმარების გაძლიერებამ, 1968 წლიდან ხელფასიანი სადეკრეტო შვებულების 26 კვირამდე გახანგრძლივებამ და სხვ., როგორც ცნობილი დემოგრაფი ვ. სრბა აცხადებს, „დიდი გავლენა მოახდინეს შობადობის დონის ამაღლებაზე“ (В. Срб, Блияние демографических мероприятий на повышение рождаемости в ЧССР (См. сб. ст. Демографическая политика, 1974, стр. 124—128)).

წლები	მოსახლეობა 1000 სულზე			1000 დაბადებული ბავშვიდან 1 წლის ასაკის შესრულებამდე მოკვლა
	დაიბადა	გარდაიცვალა	ბუნებრივი მატება	
1950	23,5	7,6	15,9	51,6
1951	23,9	7,8	16,1	58,7
1952	24,6	7,8	16,8	58,3
1953	22,6	7,8	14,8	55,6
1954	24,7	7,2	17,5	55,2
1955	24,1	6,7	17,4	50,7
1956	23,7	6,3	17,4	35,8
1957	23,0	7,0	16,0	46,9
1958	23,4	6,6	16,8	40,6
1959	24,2	7,0	17,2	38,3
1960	24,7	6,5	18,2	36,8
1961	24,7	6,5	18,2	33,7
1962	23,7	7,1	16,6	36,7
1963	23,0	6,8	16,2	34,5
1964	22,0	6,7	15,3	31,6
1965	21,2	7,0	14,2	33,9
1966	20,3	6,7	15,3	31,9
1967	19,5	7,2	12,3	28,9
1968	19,4	7,0	12,4	28,7
1969	18,7	7,5	11,2	28,1
1970	19,2	7,3	11,9	25,3
1971	19,0	7,4	11,6	24,5
1972	18,0	7,6	10,4	25,0
1973	18,3	7,4	10,9	29,7
1974	18,4	7,6	10,8	30,4
1975	18,3	8,0	10,3	32,7
1976	18,4	7,6	10,5	29,5
1977	17,9	8,1	9,8	30,2
1978	17,7	8,0	9,7	26,5
1979	17,9	8,3	9,6	29,0
1980	17,7	8,6	9,1	25,4
1981	18,2	8,6	9,6	29,7
1983	18,0	8,4	9,6	23,9
1984	18,5	8,8	9,7	23,7
1985	18,8	8,9	9,9	—

¹ Народное хозяйство СССР в 1983 г., с. 32—38; Народное хозяйство ГССР в 1985 г., 1985, с. 7.

კოთა ეთნოგრაფები ფიქრობენ, ჯერ კიდევ გაგრძელდება და უშუალო კავშირშია განათლებისა და კულტურული დონის ამაღლების, ქალთა დიდი ნაწილის მთლიანად საზოგადოებრივ წარმოებაში ჩაბმისა და სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნათა სხვა პროცესებთან¹.

რეგისტრირებული ქორწინებისა და განქორწინების რიცხვი
საქართველოს სსრ მოსახლეობის 1000 სულზე

წლები	ქორწინება			განქორწინება		
	სულ	ქალაქი	სოფელი	სულ	ქალაქი	სოფელი
1950	8,9	12,2	7,0	0,1	0,3	0,0
1951	8,9	11,5	7,3	0,1	0,3	0,0
1952	8,4	10,2	7,3	0,1	0,3	0,0
1953	8,5	11,0	6,9	0,2	0,4	0,0
1954	9,0	11,6	7,4	0,2	0,4	0,0
1955	8,9	11,0	7,5	0,2	0,4	0,0
1956	9,6	12,1	7,8	0,2	0,4	0,0
1957	9,9	12,4	8,2	0,2	0,4	0,0
1958	10,5	12,2	9,3	0,3	0,7	0,0
1959	10,2	11,9	9,0	0,3	0,8	0,0
1960	10,6	11,9	9,6	0,4	0,8	0,0
1961	9,9	11,4	8,7	0,4	0,9	0,0
1962	9,4	10,0	8,9	0,4	1,0	0,0
1963	9,1	9,5	8,7	0,4	1,9	0,0
1964	8,8	8,8	8,7	0,4	0,9	0,0
1965	8,7	8,5	8,9	0,5	1,0	0,0
1966	8,9	8,8	9,0	1,0	2,0	0,0
1967	8,4	8,6	8,1	1,0	1,9	0,0
1968	8,0	8,1	7,9	1,0	1,9	0,0
1969	7,6	7,8	7,5	1,0	1,9	0,1
1970	7,8	8,1	7,5	1,1	2,1	0,1
1971	7,8	8,1	7,4	1,0	2,1	0,0
1972	7,5	7,7	7,3	1,0	2,0	0,0
1973	8,2	8,7	7,7	1,1	2,1	0,1
1974	8,6	9,0	8,2	1,1	2,1	0,1
1975	8,6	8,9	8,3	1,1	2,2	0,1
1976	8,9	8,8	9,0	1,2	2,4	0,1
1977	8,9	8,8	9,0	1,3	3,3	0,1
1978	9,4	9,1	9,6	1,3	2,5	0,1
1979	10,4	9,8	11,2	1,3	2,4	0,2
1980	10,0	9,6	10,4	1,3	2,4	0,2
1984	8,1	8,5	7,6	1,4	2,3	0,3

¹ Г. Киселева..., Эволюция брачно-семейной структуры населения СССР (ФРС, стр. 47);

პ. გუგუშვილი, მოსახლეობა. ოჯახი. შეიღიანობა, გვ. 99—124.

მიგრაცია (ლათ. migratio) — ადამიანთა გადაადგილება დროებით (სამუშაოდ) ან სამუდამოდ (საცხოვრებლად) — ემიგრაციის ანდა იმიგრაციის სახით. ჩვეულებრივ განასხვავებენ შინაგან (მოცემული სახელმწიფოს ფარგლებში) და საგარეო (სახელმწიფოს საზღვრებს გარეთ) მიგრაციას.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ მიღებული გაგებით „მიგრანტებს“ უწოდებენ ადამიანებს, რომლებიც სამუშაოზე მოწყობის მიზნით მიდიან იმ ქვეყანაში, რომლის მოქალაქენიც ისინი არ არიან“ (მათ არ განეკუთვნებიან ლტოლვილები, ტურისტები, პილიგრიმები — მლოცველები და მომთაბარენი).

შრომის საერთაშორისო ბიუროს მონაცემებით შრომაუნარიანი მიგრანტების რაოდენობა მსოფლიოში 1985 წლისათვის შეადგენდა დაახლოებით 20-22 მილიონს¹. საერთაშორისო მიგრაციის სტატისტიკურ შესწავლას ართულებს ავთენტურ მონაცემთა მოპოვების სიძნელე და თვით „მიგრანტის“ ცნების სხვადასხვაგვარი გაგება.

ცხოვრების უკეთესი პირობების მაძიებელ ადამიანთა ჯგუფების, ზოგჯერ კი მთელი ტომების სხვა ადგილებში გადასვლა უძველესი დროიდანვე ხდებოდა. მიგრანტები, მათი რაოდენობის შესაბამისად, ხშირად დიდ გავლენას ახდენდნენ როგორც იმ ქვეყანაზე, საიდანაც გადიოდნენ, ისე იმაზე, სადაც სამუშაოს საძიებლად, თუ საცხოვრებლად ჩადიოდნენ.

ახალ პერიოდში მატერიკიდან მატერიკზე მოსახლეობის მასობრივი გადასახლების შედეგად ახალი სახელმწიფოებიც კი წარმოიშვა (მაგ., აშშ), რაც იმას მოწმობს, რომ მიგრაცია შეიძლება იყოს მსოფლიო ისტორიული მნიშვნელობის ფაქტორიც.

¹ «Курьер Юнеско», 1985, X.

როგორც ცნობილია, მოსახლეობის მექანიკური შემადგენლობა, მიგრაცია, უპირატესად მაინც ახალგაზრდობას შეეხება, რომელიც, საერთოდ, ქმნის შრომითი რესურსების ყველაზე მობილურ ნაწილს, უფრო მიისწრაფვის ახალისაყენ, კვალიფიკაციისა და, საერთოდ, ცოდნის ამაღლებისაკენ.

რაც უფრო განვითარებულია ქვეყანა, მისი ინდუსტრია, მიმოსვლისა და კავშირგაბმულობის, კომუნიკაციების საშუალებები, მით უფრო გააღვილებულია მიგრაცია, რომელმაც შესაძლოა მასობრივი ხასიათიც კი მიიღოს. მაგრამ მიგრაცია (განსახლება) საბოლოოდ, როგორც წესი, განსაზღვრულია წარმოების (უპირატესად მრეწველობის) გააღვილებით, მეგალოპოლისების წარმოშობით და სხვ¹.

თანამედროვე უდიდეს ქალაქში, მაგალითად, ტოკიოში 14 მლნ. მცხოვრებია. ამათგან საღლეამისოდ აქ ცხოვრობს 12 მლნ. კაცი, დანარჩენი 2 მლნ. კი დღისით მოდის სხვადასხვა ქალაქებიდან აქ სამუშაოდ. ყოველ დღით ეს 2 მლნ. კაცი შემოდის და საღამოთი კი გადის ასეული ელექტრომატარებლით, ათასობით ავტობუსით და ათეულ ათასობით ავტომობილით... ბევრ მათგანს ამ მიმოსვლაში 4 საათამდე დრო ეხარჯება, ხოლო საშუალოდ ყოველ მათგანს თითო საათზე მეტი.

ტოკიოში ბინა ძვირია, ამასთანავე აქ ბევრია მრავალსართულიანი (30—60-სართულიანი) რკინაბეტონის სახლი, რასაც „იზვესტიას“ კორესპონდენტი, იური ბანდურა, ძველი ტრადიციისამებრ მიწაზე კერძო საკუთრების არსებობითა და მიწის სიძვირით ხსნის... („იზვესტია“, 1981. I. 11).

ქ. ტოკიოს ზემოხსენებული დემოგრაფიული მოვლენა ქანქარისებური მიგრაციის ტიპური მაგალითია. ქანქარა მიგრაცია გულისხმობს მოსახლეობის რეგულარულ მიმოსვლას ორ დასახლებულ პუნქტს შორის — ბინიდან — სამუშაო ადგილზე ან სასწავლებელში და, პირიქით. ქანქარისებური მიგრაცია ურბანიზაციის შედეგია, როდესაც წარმოების (უმთავრესად მრეწველობის) ტერიტორიულ გადაადგილებას არ შეესაბამება მოსახლეობის გადაადგილება. ამ შემთხვევაში მოსახლეობა მიემართება სოფლიდან ქალაქისაკენ,

¹ Крупнейшие города — их настоящее и будущее, Сб. ст., 1979, М., стр. 81—83.

პატარა ქალაქიდან — დიდისაკენ. ამგვარად, - ქანქარა მიგრაცია უმთავრესად გავრცელებულია მსხვილ ქალაქთა გარეუბნებსა და საქალაქო აგლომერაციებში და გულისხმობს სატრანსპორტო საშუალებათა განვითარებულობას.

ქანქარა მიგრაცია, მოსახლეობის სოციალური მობილურობის გაადვილებით, ხელს უწყობს და ზოგჯერაც აუცილებელი პირობაა შრომითი რესურსების რაციონალური გამოყენებისა და შესაფერისი სამუშაო და სასწავლო ადგილის გამონახვისათვის; თუმცა, ამასთანავე, სამუშაო ადგილზე მიმოსვლის დროის გადვიდვით და სხვა სახის სიძნელეებითაც ხასიათდება.

სსრკ ამჟამად საცხოვრებელ და სამუშაო (თუ სასწავლო) ადგილებს შორის ყოველწლიურად მიმოდის დაახლოებით 17 მლნ. კაცი. ისიც აღსანიშნავია, რომ სოფელსა და ქალაქს შორის ასეთი ხასიათის მიმოსვლა უკანასკნელ ხანებში კიდევ უფრო იზრდება და ეს ხელს უწყობს ქალაქური ცხოვრების წესის სოფლად დანერგვას და, საერთოდ, სოფელსა და ქალაქს შორის არსებითი განსხვავების ნიველირებას¹.

ამ დემოგრაფიული პროცესის ზასიათი იქიდანაც ნათლად ჩანს, რომ სსრკ 1917 წლიდან 1985 წლამდე ქალაქის მოსახლეობა 151 მლნ. კაცით გაიზარდა, და ეს მაშინ, როდესაც სოფელისა შემცირდა — 37,7 მილიონით.

საქალაქო მოსახლეობის გამრავლების ინტენსიურობა, ცხადია, უფრო გაიზარდა მას შემდეგ, რაც სკკპ XIV ყრილობამ ნათლად განსაზღვრა ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციის კურსი, ხოლო პარტიის ცკ-ის 1965 წლის მარტის პლენუმის შემდეგ დაიწყო, საერთოდ, სოფლის მეურნეობის ინტენსიური განვითარების გზაზე გადასვლა.

საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის ხსენებული დინამიკა ასეთ სურათს იძლევა (იხ. ცხრილი გვ. 29).

¹ И. Таборская, Маятниковая миграция населения..., 1979, М.; Б. Хорев..., Житель села — работник города, 1984, М.; В. Моисеенко, Территориальное движение населения, 1985, М.; Г. Лаппо, Развитие городских агломераций в СССР, 1978, М.; Д. Шелестов, Демография: история и современность, 1985, М.; О. Вакано, Миграция сельского населения в условиях агропромышленной интеграции («Вестник статистики», 1986, № 1, стр. 70—71).

წლები	სულ მოსახლეობა აბსოლუტ.	მათ შორის			
		აბსოლუტ.		პროცენტებით	
		ქალაქად	სოფლად	ქალაქად	სოფლად
1917	163,0	29,1	133,9	18	82
1939	190,7	60,4	130,3	32	68
1959	208,8	100,0	108,8	48	52
1979	262,4	163,6	98,8	62	38
1985	276,3	180,1	96,2	65	35

აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ ამავე პერიოდში საქართველოს მთელ მოსახლეობაში ქალაქების ხვედრითი წილი 18%-დან გაიზარდა 53-მდე, ხოლო სოფლისა შემცირდა 82-დან 47 პროცენტამდე.

ამ მონაცემთა მთლიანი გააზრებისათვის საჭიროა, ისიც გავიხსენოთ, რომ, საერთოდ, მოსახლეობის ბუნებრივი აღწარმოების (გამრავლების) ტემპი სოფლებში უფრო მაღალია, ვინემ ქალაქებში...

* * *

შრომითი რესურსების ასპექტში აქვე უნდა შევეხოთ მიგრაციის ერთ-ერთ თავისებურ სახეობას, რაც ცნობილია „ქვეათა წესგლის“ ანუ „ქვეათა მოტაცების“ სახელწოდებით. მეოთხედ საუკუნეზე მეტია, რაც, მაგალითად, ამერიკული მონოპოლიები და სხვადასხვა უწყებები „ნადირობენ“ უცხო ქვეყნებში „ჭკვიან, მაღალი გონებით და ცოდნით დაჯილდოებულ“ ადამიანებზე.

საკმაოდ სრული მონაცემების მიხედვით მხოლოდ 1949-1976 წლებში იმიგრანტების სახით სხვადასხვა ქვეყნიდან აშშ-ში გადასახლდა 285 ათასი მაღალკვალიფიციური სპეციალისტი, რომელთა შორის მეცნიერი მუშაკია 60,2 ათასი კაცი (ამათგან: 49,2 — ბუნებისმეტყველების, ხოლო დანარჩენები 11 ათასი — სოფლისმშენებლობის, ხოლო დაახლოებით 134,8 ათასი ინჟინერია, ხოლო 89,4 ათასი — ექიმი².

¹ «Вестник статистики», 1986, № 1, стр. 70—71.

² А. Шлепаков, Л. Смирнова, США: «Похищение умов» в прошлом и настоящем. 1983, М., стр. 70.

ეს იმიგრაცია განსაკუთრებით გაძლიერდა 1965 წლის შემდეგ, თვით ამერიკელი ექსპერტების გაანგარიშებით აშშ-ში საშუალოდ ერთი მეცნიერმუშაის ანდა ინჟინრის მომზადებაზე (სწავლებაზე) იხარჯება 36 ათასი, ხოლო ერთი ექიმის მომზადებაზე — 83 ათასი დოლარი. ასეთივე გაანგარიშების მიხედვით, „უცხოური ქაუების“ გადაბირების შედეგად აშშ-ში მაღალკვალიფიციურ სპეციალისტთა მომზადებისათვის ეკონომიზებულმა თანხამ მხოლოდ 1971-1972 წლებში თითქმის 2 მილიარდი დოლარი შეადგინა.

განვითარებადი ქვეყნებიდან მხოლოდ 1961-1978 წწ. აშშ-ში გადასახლებულ ადამიანთა „პოტენციური ცოდნის“ „ფასის“ ქამობრივი გამოსახულება, ვარაუდობენ, 34 მლრდ. დოლარს მიაღწევდა. ბურჟუაზიული ეკონომისტები და სოციოლოგები ფარისევლურად ქადაგებენ, თითქმის „ქაუის წასვლა“ ერთი ქვეყნიდან მეორეში ორივე ქვეყნისათვის სასარგებლო პროცესი იყოს... სინამდვილეში კი, ცნობილი ფაქტია, მაგალითად, რომ პაკისტანში ამ ახლო წარსულში ვერ მოხერხდა გახსნილიყო რამდენიმე სამეცნიერო დაწესებულება და ინსტიტუტი — იმის გამო, რომ მათ ხელმძღვანელებად გათვალისწინებული ადგილობრივი სპეციალისტები ემიგრაციაში (აშშ) წავიდნენ¹.

ამერიკული მონოპოლიები სისტემატურად ეწვეიან ქაუთ დაჯილდოებული და სოლიდური ცოდნის მქონე განსაკუთრებით ახალგაზრდა კადრების გადაბირებას, რითაც არსებითად დიდ ზიანს აყენებენ ამ უკანასკნელთა სამშობლოს ნაციონალური დამოუკიდებლობისა და კულტურული გეოლუციის საქმეს.

1965 წელს დიდი ზარზეიმით მოაწერეს ხელი თავისუფლების სტატუასთან ახალ კანონს, რის მიხედვით აშშ პირველხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებს იმიგრანტთა არა რასობრივ და ნაციონალურ წარმომადელობას, როგორც ეს ადრე ხდებოდა, არამედ მის მხოლოდ... კვალიფიკაციას²...

კაპიტალისტური მსოფლიო „ქაუის გადაბირების“ პოლიტიკის გაძლიერებით მოწადინებულია ყველაფერი გააქეთოს იმისათვის, რათა მიითვისოს ჩამორჩენილი, განვითარებადი ერების ყოველგვარი სიმდიდრე, რისი წაღებაც კი შეიძლება³.

თანამედროვე მიგრაციის მთავარი მიზეზებია ქვეყნების არათანაბარზომიერი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარება; — ეკონომიკური კრიზისები, სიღარიბე, უმუშევრობა, პოლიტიკური პერტურბაციები და სხვ., რაც ადამიანებს აიძულებს დროებით დატოვონ სამშობლო და სხვა ქვეყნებში ეძიონ თავი.

¹ იქვე, გვ. 148-149.

² იქვე, გვ. 160.

³ სკკპ XXV ყრილობის მისაღები, გვ. 132.

შესაფარი, სამუშაო, არსებობის უკეთესი პირობები... ასეთებია უმთავრესად ინდუსტრიული ქვეყნები, სადაც ზოგჯერ დიდია მოთხოვნილება მუშახელზე და უმთავრესად ისეთ სამუშაოზე, როგორმე მელთაც ადგილობრივი მკვიდრნი არ ეტანებიან.

მიგრანტები თითქმის ყველგან და ყოველთვის ოცნებობენ, რომ უკეთესი პირობების ვითარებაში დაუბრუნდებიან მშობლიურ მიწას... მიგრანტთა ცხოვრება საერთოდ მძიმეა. ხშირად ისინი პირდაპირ დევნას, შევიწროებას, დისკრიმინაციას განიცდიან, რაც მით უფრო აუტანელი ხდება, რომ მათი დიდი ნაწილი მოწყვეტილია ოჯახსაც, მოკლებულია მის სითბოსა და სიამეს. მაგრამ ოჯახიანებსაც ბედი ნაკლებად უღიმის. მათი დიდი ნაწილი, უცხოური ყოფა-ცხოვრების, ტრადიციის, პირობებში მწვავედ განიცდის ლტოლვილის ხვედრს, ნოსტალგიას, რასაც ხშირად ემატება უმუშევრად დარჩენის შიშიც².

დასავლეთის ზოგიერთ ინდუსტრიულ ქვეყანაში აბორიგენები უკანასკნელ ხანებში უფრო არაკეთილგანწყობილი ხდებიან იმიგრანტებისადმი, რომელთაც უყურებენ როგორც კონკურენტებს შრომის ბაზარზე... მართალია, მიგრანტები სწავლობენ იმ ქვეყნის ენას სადაც საცხოვრებლად (სამუშაოდ) ჩასულან, ითვისებენ იქაურ კულტურას, ეუფლებიან ახალ სპეციალობებს, მაგრამ ისინი აქ მაინც უცხოელებად ითვლებიან, რომლებმაც ბოლოს, როდესაც სამშობლოში დაბრუნდებიან მაინც უნდა განიცადონ რეადაპტაცია.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ 1984 წელს საერთაშორისო დემოგრაფიული კონგრესისათვის მომზადებული მასალიდან ჩანს, რომ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში 1974 წლიდან მოყოლებული, უმუშევრობისა და ეკონომიკური კრიზისების შედეგად დაიწყო უცხოელ მუშათა დაქირავების შემცირება (შეზღუდვა). ამიერიდან აქ თუ უცხოელთა რიცხვი მაინც იზრდება, ეს — უპირატესად ბუნებრივი მატების შედეგად, რამდენადაც დას. ევროპის ქვეყნების უმრავლესობაში მოქალაქეებად არ ითვლებიან უცხოელ მუშათა იქ დაბადებული შვილები. მიუხედავად ზემოაღნიშნული შეზღუდვისა დასავლეთის ინდუსტრიულ ქვეყნებში მაინც ბლომად არიან უცხოელი მუშები.

1975 წელს „საერთო ბაზრის“ ქვეყნებში უცხოელ მუშათა და მათი ოჯახის წევრთა საერთო რაოდენობა 12,5 მილიონს უდრიდა.

¹ Э. Ж. Томас..., Проблемы возвращения на родину («К. Юнеско», 1985, X, стр. 33—34).

² А. Овсяк, Международно-правовая защита трудящихся мигрантов и их дискриминация при капитализме, 1980; Б. Хорев..., Проблемы изучения миграции населения, 1978, М.

1976-1979 წწ. აშშ ღრობით შრომამოწყობაზე ყოველწლიურად საშუალოდ 91 ათას მუშას იღებდა. ოფიციალური ცნობით 1981 წელს, კანადის ხელისუფლებმა გასცეს 113 ათასი იმიგრანტის სა-
მუშაოზე მიღების ნებართვა.

1985 წელს გფრ და დასავლეთ ბერლინში ცხოვრობდა დაახლოებით 4,5 მლნ. უცხოელი (მათ შორის 35% — თურქეთის მოქალაქე — იმიგრანტ მუშათა ყველაზე მრავალრიცხოვანი ჯგუფი), რომელთა მომავალი ბედი ფრიად ბუნდოვანია. აქ 2,9 მლნ. უცხოელი უკვე 8 წელიწადზე მეტია მუშაობს, მაგრამ სამუდამოდ გფრ დარჩენის უფლება მათგან მხოლოდ 3,2% აქვს მიღებული¹.

უახლესი ცნობით ინგლისში სულ უფრო იზრდება იმიგრანტთა უმუშევრობა. 1984 წელს უმუშევარი იყო ვესტინდოეთის, პაკისტანის, ბანგლადეშისა და კარიბის აუზის ქვეყნებიდან მოსულ იმიგრანტთა 16-25%. მათ შორის მეტწილად უმუშევარები იყვნენ ახალგაზრდები (20—44%). მდგომარეობა ანალოგიურია საფრანგეთშიც. აქ უცხოელ მუშებს წარმოების შეკვეცისას პირველ რიგში ითხოვენ, ხოლო საჭიროებისას — დეზულობენ ყველაზე ბოლოს (გარდა მძიმე, კუჭყიანი სამუშაოებისა).

* * *

სსრკ ტერიტორიის სხვადასხვა რაიონში, მოსახლეობის არათანაბარზომიერი გაადგილება, რაც უმთავრესად ეკოლოგიური ფაქტორებით აიხსნება, ქმნის შრომითი რესურსების, თავისებურ პრობლემას. სხვადასხვაგვარი კლიმატური ზონა წარმოადგენს ადამიანის ცხოველმყოფელობისა და მეურნეობრიობისათვის მეტ-ნაკლებად განსხვავებულ პირობებს. ამიტომაც გეგმაზომიერად ტარდება ახალი ეკონომიკური რაიონების შრომითი რესურსებით უზრუნველყოფის პოლიტიკა. ეკოლოგიური და დემოგრაფიული ფაქტორების ურთიერთკავშირის გადაწყვეტის ნიმუშად შეიძლება დავასახელოთ მოსახლეობის ფორმირების პროცესი ბამ-ის ზონაში. შრომითი რესურსების სხვა რაიონებიდან მოზიდვის აუცილებლობა აყენებს ახალ და ხშირად ექსტრემალურ პირობებში ცხოვრებისადმი ადამიანის ადაპტაციის პრობლემას,

¹ К. Юнеско, 1985, X, стр. 18.

ეს ითქმის განსაკუთრებით სსრკ ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის რაიონებზე¹.

სსრკ მიგრაცია უმთავრესად განისაზღვრება პროფესიული გადაადგილებით და გამოწვეულია ახლად ასათვისებელ რაიონებში ადგილობრივი მოსახლეობის სიმცირითა და, მაშასადამე, შრომითი რესურსების მიზიდვის აუცილებლობით...

მაინც, მიგრაცია საზოგადოდ უფრო ინტენსიურია მოსახლეობის სოფლებიდან ქალაქებში გადაადგილების შედეგად. ასე რომ, სოფლის მოსახლეობის 1 000 კაციდან გამოდის 64 მიგრანტი, ხოლო ქალაქისა — 52. ამგვარად, სოფლის მოსახლეობა უფრო მობილურად გამოიყურება². ახლა აქ საჭიროა, ისიც ითქვას, რომ თანამედროვე მსოფლიოს ქალაქებში მოსახლეობის ზრდა დაახლოებით ორჯერ უფრო მეტია, ვინემ მთელ პლანეტაზე საერთოდ.

მიგრაცია როგორც დემოგრაფიული და სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მოვლენა, ცალკეული ხალხების ცხოვრების წესის სპეციფიკური ხასიათითაც აიხსნება. ამ მხრივ აღსანიშნავია ის მნიშვნელოვანი როლი, რასაც, მაგალითად, რუსეთის ისტორიაში ასრულებდა მიგრაცია-კოლონიზაცია. რუსეთის ისტორიის საყოველთაოდ აღიარებული მკვლევარი პროფ. ვ. კლიუჩევსკი წერდა, რომ რუსეთის მთელი ისტორია ესაა მიგრირებადი ქვეყნის ისტორია და რომ ქვეყნის კოლონიზაცია რუსეთის ისტორიის ძირითადი გაკვეთილია, ხოლო რუსეთის ისტორიის პერიოდები — კოლონიზაციის მთავარი მომენტებია³... მართალია, ისეთი დასკვნები კრი-

¹ В. Казначеев, Современные аспекты адаптации, 1980, Новосибирск.

² Население СССР, стр. 10; Н. Уллас, Урбанизация и проблемы развития крупных городов, 1879, М.; Л. Корель, Перемещение населения между городом и селом..., 1982; Миграция сельского населения, 1979, М.

³ «Вся история России есть история страны, которая колонизируется»; «Колонизация страны — основной урок русской истории»; «Периоды русской истории — главные моменты колонизации» — (В. Ключевский, Курс русской истории, См. Сочинения, т. I, 1956, М., стр. 30—31).

ტიკულ შეფასებას მოთხოვს, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ აქ მაინც მართებულია და მინიშნებული მიგრაციის დიდ როლზე¹.

ცნობილია, რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ვ. ი. ლენინი რუსეთის კოლონიზაციას, კერძოდ მიწათმოქმედი გლეხობის დიფერენციაციის პროცესში. იგი წერდა: „გადასახლება აძლიერებს გლეხობის დაშლას გასვლის ადგილებზე და მას დაშლის ელემენტები შეაქვს ჩასახლების ადგილებში“.² აღსანიშნავია, რომ ვ. ი. ლენინი კოლონიზაციის საკითხს იხილავდა აგრარული პრობლემების ფარგლებში³, რაც იმით აიხსნება, რომ მაშინდელ რუსეთში აგრარული საკითხის გარშემო ტრიალებდა მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრება.

საერთოდ გლეხები მიდიოდნენ იმ რაიონებში, სადაც მეტი იყო მიწა (ხოლო ცარიზმი განაპირა ქვეყნებში ხელოვნურად, ადგილობრივ მკვიდრთა შევიწროების გზით, ანდა პირდაპირ გასახლებით, ქმნიდა „ზედმეტ მიწებს“); მუშები კი მიდიოდნენ იქ, სადაც მეტი იყო ხელფასი.

* * *

ამასთანავე ისტორიულად კერძოდ საქართველოს ერთ-ერთი სპეციფიკურობა ისაა, რომ იგი მრავალწლიან ნარგავთა და ქვის არქიტექტურის ქვეყანაა, რომელიც არსებითად არ ფლობდა საკოლონიზაციო განაპირა ტერიტორიებს და სწორედ ამიტომ აქ შედარებით მცირე ზომით შეეძლო განვითარება (უფრო მთასა და ბარს შორის) კოლონიზაციას (მიგრაციას)⁴.

საქმე ისაა, რომ მრავალწლიან ნარგავთა კლასიკურ ქვეყანაში მოსახლეობა მიწაზე მიმაგრებული იყო არა მხოლოდ საკარმიდამო ნაგებობით, არამედ ხშირად უფრო მეტად ფა-

¹ А. Кауфман. - Переселение и колонизация, 1905, СПб.; И. Ямзин..., Учение о колонизации и переселениях, 1926, М.-Л.; Л. Рыбаковский, Региональный анализ Миграции, 1978, М.

² В. И. Ленин, ПСС, т. 3, стр. 175.

³ В. И. Ленин, ПСС, т. 17, стр. 70.

⁴ ზ. გუგუშვილი, საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს., ტ. 1, გვ. 355-748.

სეული მევენახეობა-მეხილეობით, რაც განსხვავებით ყოველგვარი მარცვლეულისა და მემცენარეობის სხვა ერთწლიანი ციკლის კულტურებისაგან, ნერგის ჩაყრიდან, მხოლოდ 3-4 წლის შემდეგ იძლევა მოსავალს და, შემდეგ, სრულმსხმოიარობაში შესული, პრაქტიკულად შრომისა და შემოსავლის (არსებობის) არსებითად მარადაღწარმოებადი ფაქტორი ხდება, რომლის მიტოვება პატრონს მხოლოდ მძიმე ძალდატანებისას თუ შეეძლო, რამდენადაც მას უნდა დაეტოვებია არა მხოლოდ მიწა (და ისიც რა მიწა!), არამედ დიდი ხნის საკუთარი, და თვით მამა-პაპათა, განივთებული შრომა, ნაშრომ-ნაღვაწი, ვენახად, ხილნარად, ბაღნარად ქცეული მამული (საქართველოს ზოგიერთ რაიონში ვენახს, ვაზის პლანტაციას, მამულსაც უწოდებენ), სიმდიდრე, რომელიც თითქმის თვით მისი ოჯახის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა (ცნობილია, რომ შიმშილობის დროს გლეხები, გაზაფხულში ვაზის ღერწებსა სწოვდნენ, რათა ამით თავი გადაერჩინათ)¹.

ამ ასპექტში საჭიროა ისიც ვიცოდეთ, რომ საკუთრად თავისი სახელმწიფოებრივი ტერიტორიის ფარგლებში კონცენტრაციის ხარისხის მიხედვით ქართველ ხალხს პირველი ადგილი უჭირავს საბჭოთა კავშირში გაერთიანებულ ნაციებს შორის, რომელთაც საკუთარი სახელმწიფოებრივობა მოეპოვებათ.

ასე, მაგალითად, 1979 წ. მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით², რსფსრ-ში ცხოვრობს სსრკ ტერიტორიაზე აღრიცხული რუსთა საერთო რაოდენობის (137,4 მლნ) — 82,6%; უკრაინისა, უკრაინის სსრ-ში ცხოვრობს უკრაინელთა საერთო რაოდენობის (42,3 მლნ) — 86,2%; სომხეთის სსრ-ში სომხთა საერთო რაოდენობის (4,2 მლნ) — 65,6%; აზერბაიჯანში — აზერბაიჯანელთა (5,5 მლნ) — 86,0%; ესტონეთში — ესტონელთა (1,0 მლნ) — 92,9%; თურქმენეთში — თურქმენთა (2,0 მლნ) — 93,3%; ლიტვაში — ლიტველთა (2,9 მლნ —

¹ П. Гугушвили, Сельское хозяйство и аграрные отношения, 1955, т. IV, стр. 680.

² «Вестник статистики», 1980, № 11, стр. 65—67.

95,1%¹, რომლებიც ამ მხრივ ყველაზე უფრო უახლოვდებიან ქართველთა კონცენტრაციის მაჩვენებელს, რაც შეადგენს საბჭოთა კავშირში მცხოვრებ ქართველთა საერთო რაოდენობის (3,6 მლნ) — 96,1%².

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველ ხალხს ამ მხრივ ერთ-ერთი პირველი ადგილი უჭირავს საერთოდ პლანეტის ცივილიზებულ ერებს შორის, ხოლო ეს ვითარება უმთავრესად შეიძლება იმით აიხსნას, რომ 1) ქართველები წარმოადგენენ მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს მიწათმოქმედ ხალხს; 2) საქართველო კი — მრავალწლიან ნარგავთა კლასიკურ ქვეყანას; ხოლო 3) თვით ეს ქვეყანა — გეოგრაფიულად „შემოზღუდულ“ და, რამდენიმე მხრით მაინც, — თითქმის ციხესაგით გამაგრებულ ტერიტორიულ ორგანიზაციადაა წარმოქმნილი; 4) რასაც საუკუნეების მანძილზე დაუნდობელ, ველურ, მრავალრიცხოვან, მუხანათ მტერთაგან გაუთავებელ ნგრევა-აწიოკების, ცეცხლითა და მახვილით დალაშქვრის, ძარცვისა და წარტყვენის შემდეგ ყოველთვის თანმიმდევრულად აღადგენდა, აშენებდა, თავისი ნაციონალური ორგანიზმის საოცარი ენერგიისა და სიმტკიცის ძალით ადუღაბებდა და ამოდლებდა ზოლმე ქართველი ხალხი.

ამას ისიც უნდა დავსძინო, რომ მრავალწლიან ნარგავებს, მარცვლეულისაგან განსხვავებით, თითქმის მთელი წლის განმავლობაში სჭირდება მოვლა-პატრონობა, ე. ი. მუშახელი. ამასთან ეს საქმე სამუშაოთა დიდ ნაწილში მექანიზაციის პროცესს დღემდე ძნელად ანდა ნაკლებად ექვემდებარება და, ამგვარად, ძირითადად ხელის შრომად რჩება. ამ მოვლენათა შესწავლის საფუძველზე ჯერ კიდევ 45 წლის წინათ დაწერილ ერთ მონოგრაფიაში (ამიერკავკასიის კოლონიზა-

¹ ესტონელი, თურქმენი და ლიტველი მოსახლეობის მაღალი კონცენტრაცია ისტორიულად მათი ტერიტორიული ორგანიზაციის შედარებით ახალი მოვლენაა.

² ზ. გუგუშვილი, ქართველური მოსახლეობის კონცენტრაციის შესახებ (ჟურნ. „ეკონომისტი“, 1985, № 6, გვ. 80-83); მისივე, გაზ. „სამშობლო“, 1983, № 7.

ციის შესახებ) დადგენილი მაქვს, რომ ქართველი ხალხი ნაკლებად მიგრირებდალ ნაციათა ჯგუფს მიეკუთვნება¹.

ცნობილია, რომ დიდებულ ილია ჭავჭავაძეს ვენახის ისტორია ქართველი გლეხის ოჯახის ისტორიის განუყოფელ ნაწილად მიაჩნდა, ხოლო ივანე ჯავახიშვილი მევენახეობას საქართველოს ეკონომიკური კეთილდღეობის ერთ-ერთ ყველაზე ძირითად წყაროდ მიიჩნევდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ გამძვინვარებული დამპყრობელი არა მარტო ციხე-კოშკებს, კარ-მიდამოსა და ეკლესია-მონასტრებს, არამედ მრავალწლიან ნარგავებსაც ანადგურებდა, რათა მეურნეობრივად და მორალურად გაეტეხა ქართველი ხალხის მედგარი წინააღმდეგობა და მთლიანობა².

მაინც რევოლუციამდელ საქართველოში, დასამუშავებელი მიწის სიმცირისა და მრეწველობის განუვითარებლობის, ცარიზმის დიდმპყრობელური კოლონიზაციური პოლიტიკისა და სხვათა პირობებში³, ადგილობრივი გლეხობის ნაწილი იძულებული იყო, დაეტოვებინა მამა-პაპათა საცხოვრისი ადგილები და სამუდამოდ წასულიყო, მაგალითად, ჩრდილოეთ კავკასიის სხვადასხვა რაიონში, სადაც მათი ნაშვირნი დღესაც ცხოვრობენ⁴.

* * *

სსრბ 1970-იანი წლებიდან მოყოლებული ბევრი რამ გაკეთდა შრომითი რესურსების ტერიტორიული განაწილების, ე. ი. მოსახლეობის მეცნიერულად დასაბუთებული მიგრაციის პროგნოზირების საქმეში. ამ ვარაუდებით, დაახლოებით ერთგვარი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საბჭოთა რესპუბლიკებიდან, იქ, სადაც არ გაიზრდება, ანდა უმნიშვნელო ზომით იმატებს შრომაუნარიანი მოსახლეობა,

¹ ბ. გუგუშვილი, საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს., 1949, თბ., ტ. I, გვ. 451-456, 648-726.

² ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, ტ. I და II.

³ П. Гугушвили, Вопросы формирования семьи в аспекте воспроизводства населения, II изд., 1978, Тб.

⁴ ბ. გუგუშვილი, სოციოლოგიური ეტიუდები; ტ. II, გვ. 322-326.

როგორც წესი, არ ექნებათ ანდა მცირე ზომით ექნებათ და-
დებითი მიგრაციული სალდო.

ხოლო ის რესპუბლიკები, სადაც დიდი მატებაა შრომა-
უნარიანი მოსახლეობისა, რომელსაც, ამასთანავე, მოეპოვე-
ბა შრომის მნიშვნელოვანი შინაგანი რეზერვები, არ საჭირო-
ებენ შრომაუნარიანი მოსახლეობის გადიდებას რესპუბლიკა-
თაშორისი გაცვლის გზით, ე. ი. მათი მიგრაციული სალდო
(გარდა იშვიათი გამონაკლისისა) უარყოფითი იქნება. მაგალი-
თად, შუა-აზიის საბჭოთა რესპუბლიკებში, თუკი 1986-1990
წლებში შრომაუნარიანი მოსახლეობა მეტი იქნება, ვიდრე
წინა ხუთწლედში, ცხადია, ამ მოსახლეობის მიგრაციული აქ-
ტივობაც გაიზრდება და ა. შ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ საბჭოთა კავშირის აღმო-
სავლეთისა და რიგ სხვა რეგიონში გაჩაღებული ინდუსტრი-
ული და სხვა საწარმოთა დიდი მშენებლობის პირობებში¹
ფრიად გაიზარდა მოთხოვნა მუშახელზე, რისი მეოხებითაც
უკანასკნელ პერიოდში საქართველოდანაც წავიდა საკმაო რა-
ოდენობის მუშახელი, მათ შორის შესამჩნევი ზომით — არა-
ქართველური წარმომავლობის მოსახლეობიდან. ამ პროცეს-
მა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა საქართველოს სსრ მო-
სახლეობის ნაციონალურ შედგენილობაზე; რაც ნაჩვენებია
მაქვს უკვე გამოქვეყნებულ ნაშრომში².

მიგრაცია საზოგადოდ შრომითი რესურსების მობილიზა-
ციის, მუშაძალის აღწარმოების ხარჯების შემცირების, მუშა-
ხელის კვალიფიკაციის ამაღლებისა და სხვა თვალსაზრისით,
შეიძლება იყოს პროგრესული მოვლენა და ხელს უწყობდეს
მოსახლეობის კულტურულ-ეკონომიკური დონის ამაღლება-
საც³...

განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების ასეთი

¹ სკკპ XXV ყრილობის მასალები, 1976, თბ.

² პ. გ. უგუშვილი, საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების
საკითხები, 1973, თბ.

³ Э. Плетнев, Международная миграция рабочей силы...,
1962, М.; В. Переведенцев, Методы изучения миграции на-
селения, 1985, М.

პოლიტიკა გულისხმობს წარმოების აღწარმოებად საშუალო-
გაბათ შრომით რესურსებთან დაახლოებას... თუმცა, მართა-
ლია, ასეთი კურსის გატარება შეუძლებელია არააღწარმოე-
ბადი რესურსების მიმართ, როგორცაა, მაგალითად, წიაღი-
სეული სიმდიდრეები (ნავთობი, ქვანახშირი, მანგანუმი და
სხვ.).

საბჭოთა კავშირში უკანასკნელ ხანებში მოსახლეობის
მიგრაციამ ფართო ხასიათი მიიღო. იგი განვითარებული სო-
ციალისტური საზოგადოების მშენებლობის, ქვეყნის შემდ-
გომი ინდუსტრიული და კულტურულ-ეკონომიკური განვი-
თარების ერთ-ერთი აუცილებელი და, ამდენადვე, პროგრე-
სული მოვლენა გახდა; მით უმეტეს, რომ იგი ყოველ რეგი-
ონში გულისხმობს საშუალო ზომის ქალაქების უფრო აქ-
ტიურ განვითარებას, ახალი რეგიონული ცენტრების ფორმი-
რებას და მათს შედარებით თანაბარზომიერ ტერიტორიულ
გაადგილებას, რასაც მივყავართ ურბანიზაციის დონის გამო-
თანაბრების, მიგრაციული პროცესების ოპტიმიზაციის, ქა-
ლაქური ცხოვრების წესის სოფლებში შეღწევისა და, მაშა-
სადამე, ქალაქისა და სოფლის სოციალურ-ეკონომიკური დო-
ნის (როგორც ცენტრში, ისე პერიფერიაში) ურთიერთდაახ-
ლოებისაკენ, რაც აისახა კიდევაც პარტიის წინასაყრილობო
დოკუმენტებში.

ასეთ ვითარებაში ბუნებრივია, რომ გაძლიერდა მიგრა-
ციის ისტორიული, თეორიული და პრაქტიკული საკითხების
შესწავლა¹... სწორედ ამ მიზანს ემსახურება „პრავდის“ 1981
წლის 11 სექტემბრის ნომერში გამოქვეყნებული პროფ.
ლ. რიბაკოვსკის სტატია, რომელშიც რიგი ფასეული მოსაზ-
რებებია წამოყენებული. ამასთანავე, ავტორი ძლიერ შეშფო-
თებულია ზოგიერთ რეგიონში მოსახლეობის „უძრაობით“
და მას სისხლხორცეულ პრობლემად მიაჩნია ასეთი რაიო-

¹ А. Топилин, Территориальное перераспределение трудовых ресурсов в СССР, 1975, М.; Социальные факторы и особенности миграции населения СССР, 1978, М.; Статистика миграции населения, 1979, М. (сб. ст.); В. Монсеенко, Территориальное движение населения, 1985, М.

ნების მკვიდრი (აბორიგენი) მოსახლეობის მიგრაციის ინტენსივობის გაძლიერება, მით უფრო, რომ შუა აზიისა და ამიერკავკასიის სოფლის მკვიდრი მოსახლეობის მიგრაციული მობილურობა უფრო დაბალია, ვინემ რუსეთის, უკრაინისა და სხვ. სოფლის მოსახლეობისაო.

ამასთან დაკავშირებით, მისი აზრით, საჭიროა ადგილობრივ ახალგაზრდობას „შევუქმნათ პირობები, უკეთ შეითვისოს რუსული ენა, აქტიური ზეგავლენა მოვახდინოთ მკვიდრი მოსახლეობის ცხოვრების წესზე, რათა დავეხმაროთ ადამიანებს, თავი დააღწიონ ნეგატიურ მოვლენებსა და დაძველებულ ჩვეულებებს“... და, ბოლოს: „შეიძლება მომზადდეს თავისი რესპუბლიკის ჩვეულებრივი „ზღურბლიდან“ მკვიდრ მცხოვრებთა გამოსვლა“¹, რაც სტატიის ავტორის აზრით, ხელს შეუწყობს მთელს ქვეყანაში შრომითი რესურსების უკეთ გამოყენებას და ა. შ.

მაგრამ ჩვენი პროფესორი, სამწუხაროდ, მხედველობიდან უშვებს თვით ამ ადამიანთა ინტერესებს, რამდენადაც სრულებით არ ითვალისწინებს სამხრეთის ბუნებრივ-კლიმატურ ადგილებში გაზრდილი ადამიანისათვის ჩრდილოეთის მკაცრი პირობების მიმართ ძნელად შეგუებას, სადაც, მაგალითად, ქართველის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, მიახლოებითი ვარაუდით, 7-8 წლით უფრო ნაკლებია, ვინემ მის სამშობლოში.

უნდა დავსძინოთ, რომ სოციალისტურ საზოგადოებაში მოსახლეობის მიგრაციის პრობლემის შესწავლისას პირველხარისხოვან საკითხად უნდა მივიჩნიოთ ახალ განსხვავებულ ბუნებრივ გარემოსთან ადამიანის ადაპტაციის მომენტი². სო-

¹ «...Можно подготовить выход коренных жителей «за привычный порог» своей республики». (Газ. «Правда», 1981, IX, II).

² სსრ კავშირის სხვადასხვა რაიონში ბუნებრივი პირობების, შრომისა და ყოფიერების (ცხოვრების) მკვეთრად განსხვავებული ვითარების შესაბამისად დემოგრაფიული პროცესებისადმი დიფერენცირებული მიდგომა უკვე გარკვევითაა მინიშნებული სკკ კკ-ისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს დადგენილებაში „შვილებიანი ოჯახებისათვის სახელმწიფოებრივი დახმარების გაძლიერების ზომების შესახებ“ — «Правда», 1981, 3. 31, სადაც აღნიშნულია, რომ 1981 წლიდან დაწყებული ტარდ-

ცილიზმი და კომუნიზმი უწინარეს ყოვლისა ადამიანებისათვის შენდება და არა მარტოდენ მრეწველობის თუ სოფლის მეურნეობის რომელიმე დარგის ამა თუ იმ რაიონში განვითარებისათვის.

ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ავტორის სტატიაში ამიერკავკასიის ეკონომიკური რაიონი დემოგრაფიულ ასპექტშიც განიხილება, როგორც ერთგვაროვანი რესპუბლიკების ერთობლიობა, მაშინ როდესაც აზერბაიჯანელთა და სომეხთა ბუნებრივი გამრავლების ტემპი 2-3-ჯერ აღემატება ქართველებისას, რაც უკანასკნელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე ასეთ სურათს იძლევა: სსრ კავშირში 1926 წელს ქართველები აღემატებოდნენ: სომხებს — 253 ათასით და აზერბაიჯანელებს — 108 ათასით; ხოლო 1979 წელს, ე. ი. სულ რაღაც ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ქართველებზე მეტი იყვნენ: სომხები 621 ათასით, ხოლო აზერბაიჯანელები 1946 ათასით. ამჟამად, 1979 წ., აზერბაიჯანელთა რაოდენობა შეადგენს 5 477 ათასს, სომხებისა — 4 151 ათასს, ხოლო ქართველებისა 3 531 ათასს. როგორც იტყვიან, კომენტარი ზედმეტია.

და კიდევ შედარებისათვის ძნელად შეიძლება საინტერესო არ იყოს, რომ სსრ კავშირის სასურსათო პროგრამის ასპექტში „სოფლის სოციალურ-დემოგრაფიული განვითარების“ შესწავლის საფუძველზე მიღებული დასკვნებით ისეთ რეგიონებში, როგორიცაა შუააზია, ყაზახეთის სსრ, ჩიმკენტის ოლქი, კავკასია, მოლდავეთი, იმიერკარპატები სადაც ხარობს ბამბა, ჩაი, ბრინჯი, ციტრუსები, ყურძენი, ატამი და სამხრეთის სხვა პროდუქტები, მოსავლის აღების შემდეგ მუშახელი „თითქმის უქმადა“ („3/C“, 1984, № 2, გვ. 8), ხოლო „სოფლისმეურნეობრივი შრომის მწარმოებლურობა — ყველაზე დაბალია... და, მიუხედავად ამისა,

ბა შეილებიანი დედებისათვის ხელფასიანი შვიტულების სხვადასხვა განაკვეთით ანაზღაურება: შორეულ აღმოსავლეთში, ციმბირსა და ჩრდილოეთ რაიონებში 50 მან., ხოლო დანარჩენ რაიონებში — 35 მან. იხ. აგრეთვე Миграционная подвижность населения в СССР, 1979, М.; Б. Хорев, В. Моисеенко, Сдвиги в размещении населения СССР, 1979, М.

ისინი ქვეყნის სხვა ადგილებზე წარმოებული სურსათის ერთ-ერთი ყველაზე უდიდესი მომხმარებლებია, ხოლო პირადი დამხმარე მეურნეობა მათ საკმაოდ სუსტად აქვთ განვითარებული“...

აქ, როგორც ეს სპეციალისტები ირწმუნებიან, მთავარი პრობლემაა „მოსახლეობის გამრავლების უაღრესად მაღალი ტემპი“¹ და წარმოების სფეროს შენელებული განვითარება; ამასთანავე, უმთავრესად არაკვალიფიციური სამუშაო ადგილების სიჭარბე... ხოლო რამდენადაც „სოფლებში შობადობა არ ეცემა, პრობლემა არ შეიძლება „თავისთავად გადაწყდეს“.

და, ბოლოს, ასეთ ვითარებაში ბუნებრივია: დემოგრაფებს მიაჩნიათ, რომ: 1. აქ ოჯახს აუცილებლად უნდა ჰყავდეს არაუმეტეს 2-3 შვილისა; 2. ეკონომისტები იმ აზრისა არიან, რომ ამ ტიპის რეგიონებს სავსებით შეეძლება თავიანთი თავი თვითონ გამოიკვებონ, თუკი განავითარებენ სოფლის მეურნეობას, და გააფართოებენ თავიანთი უნიკალური პროდუქციის გატანას, ხოლო 3. სოციოლოგები ამტკიცებენ, რომ სხვადასხვა ტიპის კულტურასთან ფართო კონტაქტები დააჩქარებდა და გაადვილებდა აქაური ახალგაზრდობის გადასვლას იმ ადგილებში, „სადაც მათი თავები და ხელები უფრო საჭიროა“.

მართალია, ყოველმხრივ არა, მაგრამ, როგორც დაკვირვებული მკითხველი დაინახავს, ამ მასალას გარკვეული თვალსაზრისით ამაგრებს ზემოთ მოყვანილიც...

რა თქმა უნდა, კარგია რაც უფრო მეტი პიროვნება მიიღებს მონაწილეობას დემოგრაფიული საკითხების განხილვაში, მაგრამ საკითხის შესწავლა მაინც მეცნიერების საქმეა, დემოგრაფია კი სწორედ მეცნიერებაა და მარტოდენ „ქეთილი ნებით“ აღჭურვილ ადამიანთა სურვილები შეიძლება ხალხის საზიანოც აღოჩნდეს...

¹ «Чрезвычайно высокий темп демографического роста». (იხ. ეურ. «Знание — сила», 1982, № 2, стр. 8).

ყოველივე აქედან, ვფიქრობ, ის აზრი გამომდინარეობს, რომ შინაგანი განვითარების განსხვავებული გზებით დღემდე მოსული ერების მომავალი განვითარების ერთბაშად ყოველმხრივ ერთნაირ კალაპოტში მოქცევა არც აუცილებელია და არც გამართლებული.

როგორც ცნობილია, ვ. ი. ლენინი არაერთგზის მიუთითებდა სოციალისტური მშენებლობის პროცესში ადგილობრივ, ნაციონალურ, თავისებურებათა და ინტერესების გათვალისწინების აუცილებლობის შესახებ, რასაც რატომღაც, ზოგიერთები, უგულებელყოფენ ხოლმე.

სოციალისტური, და თვით კომუნისტური საზოგადოება, ცხადია, შეიძლება ისე აშენდეს, რომ ამიერკავკასიის და კერძოდ საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობა არსებითად მთლიანად დარჩეს საუკუნეობრივად, მთელი მისი ცხოვრების ისტორიის მანძილზე ათვისებული და გაათვისებული ტერიტორიის წიაღში, რომელსაც იგი (როგორც რუსი და სხვა ცივილიზებული ერებიც) თავისი სამშობლო-საცხოვრისის საკუთარი სახელწოდებითაც („ქართული მიწა“) — იხსენებდა და იხსენებს ახლაც.

სოციალისტური საზოგადოების მთელი განვითარების განვლილი გზები ნათლად მოწმობს, რომ ამ განვითარების პროცესში კერძოდ, საქართველოს მოსახლეობის უკვე წარმოქმნილი მობილურობის არსებული დონე და, მაშასადამე, მიგრაციაც თავისი ახლანდელი ინტენსივობით და ფორმებით სავსებით ნორმალური და კანონზომიერი პროცესია. ხოლო მოსახლეობის ის გამოხმაურება, რაც ხსენებულმა სტატიამ გამოიწვია, იმას მოწმობს, რომ მისი პატივცემული ავტორის პროფ. ლ. რიბაკოვსკის რეკომენდაციები საკითხის ღრმა ცოდნიდან სულაც არ გამომდინარეობენ.

სსრ კავშირის მოსახლეობის მიგრაცია უმთავრესად გულისხმობს ადამიანთა გადაადგილებას თვით ქვეყნის საზღვრებში¹, განსაკუთრებით ისეთ რაიონებში, სადაც საგრძნო-

¹ BC, 1984, № 6, სტრ. 59.

ბია მუშახელის ნაკლებობა. ამ მხრივ საყურადღებოა აგრეთვე პროფესორების ვ. ვორონოვისა და ი. სმირნოვის სტატია. ისინი აცხადებენ, რომ ბ ა მ-ის ზონაში უმთავრესად მიდიან ახალგაზრდები რუსეთის, უკრაინის და შუა აზიის საბჭოთა რესპუბლიკებიდან; ხოლო „დაბალია ხვედრითი წონა ჩრდილო კავკასიის, ამიერკავკასიის და ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების მკვიდრი მოსახლეობისა“.

მაგრამ ამ შემთხვევაში ეს ავტორები მხედველობიდან უშვებენ დასახელებულ რესპუბლიკებში არსებულ დემოგრაფიულ სიტუაციას, რომ, კერძოდ, ბალტიისპირა რესპუბლიკებში და საქართველოში, შუააზიის რესპუბლიკებთან შედარებით, მოსახლეობის ბუნებრივი აღწარმოების ტემპი ბევრად უფრო დაბალია და რომ, მაგალითად, საქართველოს ზოგიერთ, კერძოდ მთიან რაიონებში, კარგა ხანია, დაიწყო დეპოპულაციის პროცესი, რასაც ცხადყოფს თუნდაც შემდეგი მონაცემები:

მოსახლეობის რიცხვი უდრიდა (ათასობით) ამბროლაურის რაიონში 1939 წელს 38,2-ს, ხოლო 1981 წ. — 19,9-ს; ადიგენის რაიონში 1939 წ. — 41,3-ს, ხოლო 1981 წ. — 20,4-ს; ასპინძის რაიონში 1939 წ. — 32,6-ს; ხოლო 1981 წ. — 12,0-ს; ონის რაიონში 1939 წ. — 28,7-ს, ხოლო 1981 წ. 14,9-ს; ყაზბეგის რაიონში 1939 წ. — 10,2-ს, ხოლო 1981 წ. — 6,5-ს და სხვ... ზოგიერთ სოფელში — კი, სადაც წინათ 100-200 კომლი ცხოვრობდა, დღეისათვის ათიოდე კომლიც აღარ დარჩენილა. არიან ისეთებიც, სადაც კარგა ხნის წინად ჩაქრა უკანასკნელი კერა...

და ამეამად ჩვენი რესპუბლიკის პარტიულ და საბჭოთა ხელმძღვანელობას, საერთოდ ქვეყნის მოწინავე ძალებს, გაჰიანურებული და ენერგიული ზრუნვა უხდებათ, რათა აღადგინონ და გამოაცოცხლონ ხსენებულ რაიონებში დღეისათვის გავერანებული, უკაცრიელი ადგილები, სადაც წინათ სისხლსავსე ცხოვრება ჩქეფდა და სადაც ახლა მოსახლეობის მოზიდვა პრაქტიკულად შესაძლებელია მხოლოდ საქართველოს სხვა (უპირატესად ბარის) რაიონებიდან.

დემოგრაფიული დაბერება — მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში დაბერებულ ადამიანთა ხვედრიწილის გადიდება — ბავშვთა რაოდენობის (შობადობის ინტენსივობის დონის) თანდათანობითი შემცირებისა („დაბერება ქვემოდან“) და რამდენადმე კიდევ სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის (— 65 წელზე უფროს ადამიანთა ხვედრიწილის) გადიდების („დაბერება ზემოდან“) შედეგად იწყება.

მოსახლეობის დაბერების საზომად მიჩნეულია დაბერებულთა რიცხვის შეფარდება მოზრდილთა (მოწიფულთა) 100 კაცზე. ამ თვალსაზრისით დემოგრაფიული სიბერე უკვე იწყება, როდესაც 60 წლისაზე მეტი ხნის ადამიანთა რიცხვი აღემატება მთელი მოსახლეობის 12 პროცენტს.

იმ გარემოებამ, რომ სხვადასხვა ადამიანი ცხოვრების ციკლის სხვადასხვა ფაზას სხვადასხვა სისწრაფით გადის, ადრევე გამოიწვია იმის შეცნობა, რომ აუცილებელი იყო ადამიანის ინდივიდუალური ბიოლოგიური ასაკისა და ქრონოლოგიური ასაკის შეფასებისათვის სხვადასხვა კრიტერიუმის შემუშავება... სხვადასხვა ადამიანის ორგანიზმის „გაცვეთა“ და მაშასადამე, მისი სიცოცხლის ხანგრძლივობა სხვადასხვა ტემპითა და დროით გაიზომება... გეოგრაფიული, რასობრივი, ნაციონალური¹, რელიგიური, სოციალურ-ეკონომიკური საწყისებიდან წარმომდგარი ყოფა-ცხოვრების წესების, შრომის პირობების, კვებისა და სხვა ხასიათის განსხვავებები იწვევს ადამი-

¹ ეთნოკულტურულ პროცესთა შესახებ საბჭოურ-ამერიკული სიმპოზიუმი, რომელიც 1985 წლის ივნისს შედგა (კიევში), მთელი რიგი სპეციალური მოხსენების მოსმენის შედეგად იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ: „ნაციონალური ფაქტორის მნიშვნელობა თანამედროვე მსოფლიოში არ მცირდება; არცთუ იშვიათად ეთნიკურ კონფლიქტებს როგორღაც უკანა პლანზე გადაჰყავთ კლასობრივი წინააღმდეგობებიც კი“... (Л. Д р о б и ж е в а..., Советско-Американский симпозиум по этн культурным процессам. (Вестник АН СССР, 1985, № 12, с 69—73).

ანის სხვადასხვა დროზე დაბერებას¹. ეს პროცესები როგორც ექიმისა და ფსიქოლოგისათვის, ისე ეკონომისტის, სოციოლოგისა, დემოგრაფისათვის შეიძლება წარმოადგენდეს შესწავლის საგანს, — როგორც ამას სწერს პარიზის გერონტოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, პროფ. ფ. ბურლიერი (F. Bourliere)².

ძველი დროიდან მოყოლებული, სხვადასხვა ეპოქაში ადამიანის სიცოცხლის ხანგრძლივობა, როგორც ცნობილია, იცვლებოდა და ცივილიზაციის, კერძოდ ჯანმრთელობის დაცვის, მედიცინის განვითარების შესაბამისად თანდათანობით იზრდებოდა. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ეს ზრდა, მიაჩნიათ რომ უმთავრესად ინფექციურ დაავადებათა (ეპიდემიების) და ბავშვთა სიკვდილიანობის შემცირების შედეგია³.

¹ Л. Леви, Л. Андерсон, Народонаселение, окружающая среда и качество жизни, пер. с англ., 1979, М.

² Ф. Бурльер, Определение биологического возраста человека, пер. с англ., 1971, Женева.

³ პროფ. ა. უიჩარის მონაცემებით საფრანგეთში უკანასკნელ 260 წელიწადში 60-წლიანთა რაოდენობა 5-ჯერ გაიზარდა, ხოლო 80 და მეტ-წლიანთა რაოდენობა 13-14-ჯერ. როგორც ჩანს, უფროსასაკუთრანთა რიცხვის ზრდა გარდუვალია, მაგრამ, საერთოდ, საზოგადოებაში „შრომის მწარმოებლურობის ერთდროული ზრდის ვითარებაში იგი ზორბრტყას არ წარმოადგენს“... მოსახლეობის გამრავლებასა და ასაკობრივ სტრუქტურაში მომხდარ ცვლილებებსა და ურბანიზაციას შედეგად მოჰყვა მნიშვნელოვანი ძვრები. არაჩვეულებრივად განვითარდა ინდივიდუალიზმი, როგორც დემოგრაფიულ რეგულაციასთან და სიკვდილისადმი შიშის უკანდახევასთან წილნაყარი ვითარება. გამრავლდა მოსახლეობა, რომელიც სულ უფრო მსხვილ ქალაქებში ცხოვრობს, სადაც ინდივიდებს ანონიმურობის ოკეანეში კონტაქტები აქვთ ადამიანებთან, რომლებთანაც მხოლოდლა ფუნქციური (სამსახურებრივი, თანამშრომლობრივი) ურთიერთობა აკავშირებს, რის გამოც ისინი განიცდიან ღრმა მარტოობის გრძნობას... მათი თავშესაფარი ზღემა ოჯახი, შიდა ცხოვრება და ინტერესები... და რასაც ხანდაზმულნი ეჭვ ნახულობენ ცხოვრებაში, ისინი ეძებენ ბავშვებთან ურთიერთობაში... სიცოცხლის ხანგრძლივობა გრძელდება და შეილება, მიუხედავად იმისა, რომ უკვე მიაღწიეს დამოუკიდებლობას არ ქრებიან მამის ოჯახის სოროზონტიდან... მშობლები და შეილები მჭიდრო კავშირში რჩებიან, მიუხედავად იმისა, რომ ცალკე ცხოვრობენ... თუმცა ეს არცთუ იმდენადვე საყოველთაო მოვლენაა.

შესაბამისი სპეციალობის მეცნიერთა დაკვირვებით საერთოდ ჰომო საპიენსის — homo Sapiens — სახეობის სიცოცხლის ხანგრძლივობა ზოგად ფარგლებში 90 წლით ისაზღვრება. თუმცა არის უფრო დღეგრძელი სიცოცხლის მრავალი შემთხვევა და უკანასკნელ ხანებში ამ მხრივ ხშირად 100 წელიწადს ასახელებენ¹.

არაა სწორი შეხედულება, თითქოს ხანდაზმულთა წინაპრები და შთამომავლობაც დიდხანს ცოცხლობენ. სტატისტიკა მეტყველებს, რომ ხანდაზმულთა დაახლოებით მხოლოდ 40%-ს ჰყავდა ხანდაზმული მშობლები. უფრო მართებული იქნება, თუ ვიტყვით, რომ: დიდი ხნის სიცოცხლე შეპირობებულია არა მემკვიდრეობითობით, არამედ, უპირატესად, თვითონ ცხოვრების პირობებით.

დღეგრძელთა რაოდენობა მაინც არაა დიდი. იგი სხვადასხვა ქვეყანაში მოსახლეობის 1 მილიონზე დაახლოებით 30-80 კაცს შეადგენს (1970-იანი წლების მონაცემებით). ადამიანის სიცოცხლის „მაქსიმალური ხანგრძლივობა“ 120 წლამდე აღწევს, თუმცა ქვეყნდება ცნობები უფრო ხანგრძლივი სიცოცხლის შემთხვევების შესახებაც.

დემოგრაფები ვარაუდობენ, რომ სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მიმდინარე საუკუნის ბოლოსათვის მიაღწევს: ევროპაში — 74,1 წელს, ჩრდილოეთ ამერიკაში — 72,5-ს, ლათინურ ამერიკაში — 70,6-ს, აღმოსავლეთ აზიაში — 71,2-ს, სამხრ. აზიაში — 61,2-ს, აფრიკაში — 57,4-ს, სსრკ — 73,0 წელს.

ფიქრობენ, რომ ავთვისებიან სიმსივნეთა, გულ-სისხლძარღვთა სისტემის დაავადებათა ლიკვიდაციას შეუძლია სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 8-9 წლით გაზარდოს და მით უმეტეს, თუ სიცოცხლის დაბერების (დაშლის) პროცესის საპირისპიროდ განვითარდება ორგანიზმის ცხოველმყოფ-

¹ Н. и Ж., 1985, № 9, стр. 60—65; Ф. Бурльер, 1, сд Л. Леви, Л. Андерсон, Народонаселение, окружающая среда и качество жизни, пер. с англ., 1979, М.

ელობის სტაბილიზაციის ვიტაუტის (ვიტა — სიცოცხლე; აუტუმ — გადიდება) — პროცესი¹.

* * *

მოსახლეობის აღწარმოების ტემპის შენელება, ე. ი. შობადობის შემცირება თანმიმდევრულად აისახება მოსახლეობის ასაკობრივ და, მაშასადამე, შრომითი რესურსების სტრუქტურაში, რაც ვლინდება შრომაუნარიანთა ხვედრიწონის შემცირებასა და ხანდაზმულთა რაოდენობის ზრდაში². ამ პროცესმა სსრკ ზოგიერთ რესპუბლიკასა და რაიონში თავი იჩინა უკვე 1939-1959 წლებში, როდესაც მოსახლეობაში 60 წელს გადაცილებულთა რაოდენობა 6,8-დან 9,4 პროცენტამდე გაიზარდა.

... შემდგომი დროის განმავლობაში მოსახლეობის დაბერების ეს პროგრესი სულ უფრო მასობრივ ხასიათს იღებს და ახალ ეკონომიკურ პრობლემებს ბადებს არათუ დემოგრაფიის, არამედ მთელი სახალხო მეურნეობის ასპექტებში³.

არსებობს მოწიფულობის ასაკიდან ხანდაზმულობასა და სიბერეში (მოხუცებაში) გარდამავალი საფეხურების სხვადასხვაგვარი კლასიფიკაცია. ინგლისელი ექიმი და სტატისტიკოსი უ. ფარრი მიიჩნევდა, რომ ადამიანის ცხოვრებაში 40-60 წელიწადი — ესაა ინტელექტუალური ასაკი, 60-80 წწ. — დამსახურებათა აღიარების ასაკი, 80-100 წწ. — საპატიო სიბერის ასაკი. ამერიკელი დემოგრაფის ჯ. ბოუგის შეხედულებით ადრეული სიბერის ასაკს — 65-74 წლებს — წინ უძღვის „საშუალო ხანდაზმულობის ასაკი“ — 45-64 წლები. საბჭოთა გერონტოლოგის ა. ნაგორნის მიხედვით კი სიბერის პერიოდი იწყება 60-70 წლიდან.

¹ ცნობილი ფიზიოლოგი ი. თარხნიშვილი (1846—1908) ადამიანის „ასწლიან სიცოცხლეს“ კულტურისა და მეცნიერების ამოცანად აცხადებდა.

² И. Калинин, Продолжительность жизни и возрастная структура населения СССР. (См. сб. ст. Продолжительность жизни, 1974, М., стр. 60—67).

³ М. Сонин, Использование труда людей пожилого возраста в СССР, стр. 60—67; Пожилые люди в нашей стране, 1977, М.

1962 წელს ლენინგრადში გამართულმა სწავლულთა სიმ-პოზიუმმა 60-74 წლის ადამიანები ჩათვალა (მიიჩნია) — ხან-დაზმულებად, 75-90 წლისანი მოხუცებულებად — დაბერებუ-ლებად, ხოლო 90 და უფროსი ასაკისანი — დღეგრძელებად (долгожители), — რაც დაადასტურა „დაბერების ფუნქცი-ური და მორფოლოგიური მაჩვენებლების“ პრობლემისადმი მიძღვნილმა საკავშირო კონფერენციამაც (1968 წ.)¹.

საერთოდ 1960-1970-იანი წლების მონაცემთა მიხედვით, მეცნიერთა დიდ ნაწილს მიაჩნია, რომ ადამიანის, როგორც ბიოლოგიური სახეობის, სიცოცხლის ხანგრძლივობაა 100 წე-ლიწადი, რასაც აღწევენ და რამდენადმე აჭარბებენ კიდევაც ფიზიოლოგიურად უნიკალური ადამიანები².

1985 წლისათვის სსრკ 280 მილიონამდე მცხოვრებთა შო-რის დაახლოებით 3 მილიონი 80 წელზე მეტი, ხოლო 20 ათა-სი კი — 100 წელზე მეტისა იყო. ამ ასპექტში უპრიანია აქ გავიხსენოთ ჩვენი მხცოვანი დიდი მეცნიერი — ჩემი მეგობ-რები, აკადემიკოსი აკაკი შანიძე (99 წლისა) და ისიც, რომ ამ დღეებში 100 წელიწადი შეუსრულდა გამოჩენილ რუს საბჭო-თა მეცნიერს, ჩემს მეგობარს აკად. ნ. მ. დრუჟინინს, რომელ-თანაც, როგორც ბიბლიოფილს, დიდი ხნის წიგნთგაცლა მა-კავშირებს.

როგორც ცნობილია, არ ყოფილა შემთხვევა, რომ უქნა-რა ადამიანს, მუქთახორას, მცონარესა და უსაქმურს დიდხანს ეცოცხლოს... ფაქტია, რომ საზოგადოებრივად სასარგებლო და ღირსეული საქმეებისათვის მშრომელ და დაუმცხრალ ადამიანებს, გარკვეული ზომით ეტყობა, თვით მათი შრომის ნაყოფიერებით გამოწვეული საზოგადოებრივი და პირადი ინტერესი და მისწრაფებანი ასულდგმულებს და უხანგრძლი-

¹ Б. Урланис, История одного поколения, 1968, М.; В. Ша-пиро, Социальная активность пожилых людей..., 1983, М., стр. 16—24.

² Д. Чеботарев, Здоровья в любом возрасте. (Сб. ст. Науч-но-техническая революция и человек, 1977, М., стр. 123—127).

ვებს სიცოცხლეს, რათა მათ კიდევ უფრო დიდი ნამოღვაწა-
რით დაავიკრებინონ თავიანთი „სამუშაოანი და დღენი“¹.

* * *

1981 წლის ივლის-აგვისტოში ვენაში ჩატარდა მოსახლე-
ობის დაბერების პრობლემათა შესახებ გეო-ს მსოფლიო ასამ-
ბლეა და 1982 წლის აპრილი გამოცხადდა, როგორც „ჯანმრ-
თელობის საერთაშორისო დღე“; ამასთან დაკავშირებით ჯან-
დაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის გენერალური დირექტორი
პალფადან მალერი აღნიშნავდა: „...მსოფლიოში წარმოადგენენ
ჯგუფს, რომელსაც ესაჭიროება განსაკუთრებული მზრუნვე-
ლობა, მაგრამ რომელსაც ამავე დროს უნარი აქვს დადებითი
წვლილი შეიტანოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, თუ იგი
იზოლირებული არაა ამ საზოგადოებისაგან“².

ხანდაზმულთა ხვედრიწილი მოსახლეობის საერთო რაო-
დენობაში ახლა ბევრად მეტია, ვიდრე ოდესმე წინათ, კაცობ-
რიობის მთელ ისტორიაში, და ეს შედეგია, ერთი მხრით, სი-
ცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდისა და, მეორე
მხრით, შობადობის შემცირებისა. ასე რომ, საპენსიო ასაკის
აღამიანთა რიცხოვნობა სულ იზრდება³...

უკანასკნელი სამი ათეული წლის მანძილზე ჯანმრთელო-
ბის დაცვის ხარჯები მთელ მსოფლიოში საშუალოდ 10-ჯერ
გაიზარდა, სიცოცხლის ხანგრძლივობამ კი მხოლოდ უმნიშე-
ნელოდ იმატა. მეცნიერები ფიქრობენ, რომ ჯეროვანი ყურად-
ღება არ ექცევა ფიზიკულტურას, რასაც უწინარეს ყოვლისა,
უყურებენ, როგორც გადატანილი ავადმყოფობის შემდეგ
ორგანიზმის რეაბილიტაციის საშუალებას, და არსებითად იე-
იწყებენ მის, როგორც შრომაუნარიანობის გახანგრძლივებ-
სა და ინვალიდობის აცილების საშუალების, მნიშვნელობას.

¹ თბილისს, საქართველოსა და კავკასიაში მეცხოვრებ ხანდაზმულთა
შესახებ, იხ. ი. შ ა ფ ი რ ო, გ. ფ ი ც ხ ე ლ ა უ რ ი, ო. გ ა გ უ ა, თბილი-
სის ღრმად მოხუცებული აღამიანები, 1956, თბ.

² «К. Юнеско», 1982, III, стр. 34.

³ Т. Карсаевская, А. Ш а т а л о в, Философские аспекты
геронтологии, 1978, М.

ეს კი მით უფრო შეუწყნარებელია, რომ ხანდაზმულთა დაავადების შემთხვევათა დიდი ნაწილი გამოწვეულია მცირე (ნაკლები) მოძრაობისა და, საერთოდ, აქტიური ცხოვრების შენელების (ადინამიის) შედეგად; და ეს მაშინ, როდესაც უპირიანია ხანდაზმული, 80 და მეტი წლის ადამიანები ხელს არ იღებდნენ ასაკის შესაფერისი ფიზიკური და გონებრივი ინტერესებით სავსე, საერთოდ, ხალისიანი და სრულფასოვანი ცხოვრებისაგან¹.

ჩვენ თავის ადგილას გავეცნობით, თუ რაოდენ დიდ მზრუნველობას იჩენენ ჩვენი პარტია და მთავრობა ხანდაზმულთა, მსოფიანთა, დღეგრძელთა და პენსიონერთა ყოფაცხოვრების კეთილმოწყობისათვის².

სოციალისტურ საზოგადოებაში უფროსი თაობის ადამიანებისადმი დიდი ყურადღება და მზრუნველობა ესოდენ ნათლად აისახა პარტიის XXVII ყრილობის მიერ მოსმენილ ცკ-ის პოლიტიკურ მოხსენებაში.

* * *

სიცოცხლის ხანგრძლივობის საკითხი უძველესი ადამიანური პრობლემაა. მწერების სიცოცხლე — საათობით იზომება, ძუძუმწოვრებისა — ათეული წლობით. როგორც ჩანს, ამა თუ იმ სახეობის სიცოცხლის ხანგრძლივობა გენეტიკურად პროგრამირებულია და თაობებს მემკვიდრეობით გადაეცემა.

რაც უფრო დიდია ძუძუმწოვარა არსების მასა (ტანი) და

¹ Р. Гиббс, Если вам за 50, 1985, М.

² ცხადია, ასე არ იყო ყველგან და ყოველთვის. მაგალითად, უძველეს დროში გარამანტების სამეფოს ზოგიერთ ნეგრიოდულ ტომებში, რომლებიც მღვიმეებში ცხოვრობდნენ, მოხუცებს (დაბერებულებს) უფლება ჰქონდათ ეცოცხლათ მხოლოდ 60 წლამდე. როდესაც ეს ვადა დაუდგებოდა, ადამიანს თავი უნდა მოეშოთ ხარის კუდიტ... ძველ სარდლებშიც იყო ჩვეულება, რომ მოხუცები, რომელთაც 70 წელს მიაღწიეს, ჩაეყარათ ღრმა ორმოებში... ე უთანაზიის ანალოგიური ჩვეულება უძველეს დროში იყო სხვა ქვეყნებშიც (А. Гаудио, Цивилизации Сахары..., пер. с франц., 1985, М., стр. 20—27).

მაღალია მისი განვითარების დონე (ე. ი. მთელ მის სხეულთან შედარებით რაც უფრო მეტს იწონის მისი ტვინი), მით უფრო დიდია მისი სიცოცხლის ხანგრძლივობაც. რაც უფრო რთულია ცოცხალი ორგანიზმი, მით უფრო მეტი მოცულობის გენეტიკური ინფორმაცია უნდა გადაეცეს მის შთამომავლობას, ხოლო ამ ინფორმაციის მიღებას, ათვისებას, გადამუშავებას, რეალიზაციას ასევე უფრო მეტი დრო სჭირდება. მაგალითად, განაყოფიერების მომენტიდან თავუნი იზადება 20 დღეში. ხოლო სპილოს — 660 დღე სჭირდება.

საკითხავია, როგორ და საიდან იწყება სქესობრივი ქვესისტემების დაყოფა? რა ფაქტორები განსაზღვრავს მათს განვითარებას?.. ფიქრობენ და ვარაუდობენ, ჰგონიან, რომ... კონსერვატიული ქვესისტემაა ქალი, ხოლო ოპერატიული, „ავანგარდული“ — ვაჟი.

ორივეს საგვებით იდენტური ბიოლოგიური ნიშნები აქვს. მაგალითად, თანაბარი რაოდენობის ხელები, ფეხები, თითები, ... თვალები, ყურები... ამასთანავე ყველა სქესს აქვს მხოლოდ მისი დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნები... საერთოდ, ამ თვალსაზრისით, ადამიანის სიცოცხლის დრო ოთხ პერიოდად იყოფა: 1. პრენატალური პერიოდი (სანამ ბავშვი დედის საშოშია, სანამ დაიბადება); 2. დაბადებიდან სქესობრივ მომწიფებამდე ზრდის პერიოდი; 3. რეპროდუქციული ანუ მოდგმის გაგრძელების პერიოდი¹; და 4. პოსტრეპროდუქციული პერიოდი, როდესაც დაბერებულ ორგანიზმს უკვე აღარ შეუძლია შთამომავლობის მოცემა...

ჩასახვის დროიდან ვაჟები მეტ ხანს რჩებიან დედის საშოში, ვიდრე გოგონები (ზოგჯერ ეს ნაჭარბი დრო 3-4 კვი-

¹ „უნგრელი სოციოლოგების დაკვირვებით სიცოცხლის ხანგრძლივობის მთავარი პირობა თანამედროვე ვითარებაში, ესაა ქანსაღი ოქსური ცხოვრება; მათი გამოკვლევების თანახმად 30-დან 50 წლამდე ასაკში სიკვდილიანობის ყველაზე მეტი პროცენტი მოდის უცოლო ვაჟებზე. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით გაძლიერდა უკანასკნელ 10-15 წელიწადში.

ამავე დროს, იმავე ასაკის „ოჯახიან ადამიანთა შორის ბუნებრივი სიკვდილის შემთხვევების რაოდენობა იმავე პერიოდში შესამჩნევად შემცირდა“ («Журналист», 1986, № 3, с. 31).

რასაც შეადგენს). ამის მიუხედავად გოგონები უფრო მომწიფებულები იბადებიან, ვინემ ვაჟები, — როგორც ამას ამტკიცებს ჩვილ-ყრმათა ძვლების ქსოვილების რენტგენოლოგიური შესწავლა. ე. ი. ქალისა და ვაჟის „სქესობრივი უთანასწორობა“ სიცოცხლის პირველსავე სტადიაზე თითქმის ერთ თვეს უდრის.

დაბადების შემდეგაც გოგონები უფრო ადრე იწყებენ სიარულს და ლაპარაკს, ვიდრე ბიჭუნები, ხოლო სქესობრივი მომწიფების თვალსაზრისითაც გოგონები ორიოდ წლით უსწრებენ მათ, რომელთაც არსებითად მხოლოდ ორიოდ წლით უფროსებს შეუძლიათ. მოველინონ მათ ვაჟებად... გაიტანონ თავისი...

რეპროდუქციული პერიოდი ქალისა გრძელდება 30-40 წელიწადს და მთავრდება 45-55 წლის ასაკში. ხოლო ვაჟისა 10-15 წლით უფრო დიდხანს გრძელდება და მთავრდება 60-70 წლის ასაკში...

საერთოდ, ქალის სიცოცხლის ხანგრძლივობა 3-4 წლით მაინც აღემატება ვაჟისას. საბჭოთა კავშირში ქალები საშუალოდ მეტს ცხოვრობენ ათიოდე წლით, ვიდრე ვაჟები, ფინეთში ეს სხვაობა შეადგენს 9 წელიწადს, საფრანგეთში — 8-ს, აშშ კი 7 წელიწადს.

აუხსნელი რჩება საკითხი: როგორ ხდება, რომ ქალები უფრო ადრე ბერდებიან (ხუცდებიან), მაგრამ უფრო მეტხანს ცოცხლობენ, ვინემ ვაჟები... ფიქრობენ, რომ ყოველმხრივ იდეალურ გარემოში ვაჟები მეტს იცოცხლებდნენ, მაგრამ... ომები ვითარებანი, სიფიცხე. „კვერცხება!“. იწვევენ მათი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის შემცირებას.

სხვადასხვა ქვეყანაში ადამიანის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობაში შესამჩნევი განსხვავებაა. საერთოდ კი სიცოცხლის ხანგრძლივობა ნელნელა მატულობს... ამიერკავკასიაში 1982 წელს 14 კაცი იყო 110 წლის ასაკს გადაცილებული¹.

¹ Н и Ж., 1982, № 11, стр. 127—129.

საქართველოში 100 წლისა და მეტი ასაკის ადამიანთა რიცხვი მოსახლეობის აღწერების მიხედვით უდრიდა:

წლები	მოსახლეობის საერთო რიცხვი (ათასობით)	ვაჟი	ქალი	ორვე სქესისა
1959	4 044,0	790	1 290	2 080
1970	4 686,4	607	1 242	1 849
1979	5 014,8	259	648	907

წარმოდგენილი ცხრილი თვალის ერთი გადავლებითაც უჩვენებს, თუ როგორი ტემპით კლებულობს 100 წლისა და მეტი ასაკის მსცოვანთა ხვედრითი წონა საქართველოს მოსახლეობის საერთო რიცხვში, ე. ი. რამდენად იმატა მოსახლეობის დაბერებული ნაწილის მოკვდაობამ აღებულ წლებში.

ე. როსსეტის (E. Rosset, 1979) ვარაუდით ადამიანის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა რკინისა და ბრინჯაოს ეპოქაში უდრიდა 20 წელიწადს, ანტიკურ ეპოქაში — 20-30 წელიწადს, შუა საუკუნეებში, — 20-30 წელიწადს, XVI—XVIII საუკუნეებში — 25-35 წელიწადს, XIX საუკუნეში — 30-35 წელიწადს, ხოლო XX საუკუნეში — 40-75 წელიწადს¹.

პენსიონერები

მსცოვანთა და ხანდაზმულთა ყოფა-ცხოვრების კეთილმოწყობა, მათი ამაღის დაფასება, საერთოდ, მათზე ზრუნვა, სოციალისტური საზოგადოების საპატიო ამოცანაა და განმტკიცებულია საბჭოთა კონსტიტუციით, რის შესაბამისადაც სათანადო პენსიისა და სოციალური უზრუნველყოფის სხვადასხვა სახით გარანტირებულია მათი მატერიალური კეთილდღეობა.

სსრ კავშირის კონსტიტუცია ამასთანავე ითვალისწინებს სპეციალური კვლევა-ძიების აუცილებლობას მოქალაქეთა

¹ ПЖ, 1980, 6, сер. 2, стр. 122—125.

მრავალწლოვანი აქტიური ცხოვრების უზრუნველყოფისათვის. სკკპ ცკ-ის 1983 წლის აგვისტოში პარტიის ვეტერანებთან შეხვედრაზე აღინიშნა იმისი აუცილებლობა, რომ ისინი უფრო აქტიურად უნდა ჩაებან საზოგადოებრივ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში. სკკპ ცკ-ის პოლიტიბურომ პარტიულ, საბჭოთა პროფკავშირულ, კომკავშირულ და მეურნეობრივ ორგანოებს დაავალა, მუდამ ზრუნავდნენ მათზე და ასევე ფართოდ ჩააბან ისინი პოლიტიკურ და ეკონომიკურ საქმიანობაში, რათა პენსიონერებმა მოსახლეობას გაუზიარონ თავიანთი დიდი ცხოვრებისეული გამოცდილება და ერთგულება ლენინური იდეებისადმი — სოციალისტური სამშობლოს სამსახურისადმი.

ამავე ასპექტში შეისწავლება ინდივიდის ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური დაბერების სოციალური დეტერმინანტები; აგრეთვე მათთვის ახალი ცხოვრების პირობებისადმი, ახალი სოციალური სიტუაციისადმი ხანდაზმულთა და დაბერებულთა შეგუების უნარიანობა და სხვ.¹

სისტემატური შესწავლის საგანია საზოგადოებრივ წარმოებაში პენსიონერთა აქტიური მონაწილეობის საკითხი, მათი შრომის გონივრული და მაქსიმალური ეფექტიანი გამოყენება; მათთვის — ცოდნის, გამოცდილების, ენერგიისა და შრომისუნარიანობის შესაბამისი სამუშაო ადგილების გამოჩენა. ასევე შეისწავლება სიბერისა და სიცოცხლის ზანგრძლივობის ფილოსოფიური საკითხებიც².

პარტიის XXVI ყრილობის გადაწყვეტილებათა რეალიზაციისათვის მიღებული დადგენილებით (1981) განხორციელდა მუშა-მოსამსახურეებისა და კოლმეურნეობის წევრთათვის

¹ «Правда», 1983, VIII, 16, 2; В. Шапиро, Социальная активность пожилых людей в СССР, 1983, М.; А. Новичкий..., Занятость пенсионеров (социально-демографический аспект, 1981, М.; Здоровье пожилых людей, 1978, М.

² Д. Чеботарев, Соц.-экон. и гигиенические проблемы геронтологии. (См. Здоровье пожилых людей, 1978, М.); Т. Карсаяевская..., Философские аспекты геронтологии, 1978, М.; З. Френкель, Удлинение жизни и активная старость, 1985, М.

ასაკის მიხედვით მინიმალური პენსიების გადიდება, სამედიცინო დახმარებისა და დასვენების პირობების გაუმჯობესება. აგრეთვე დიდი სამამულო ომის მონაწილეთა ცხოვრების პირობების შემდგომი ამაღლება¹.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1983 წლის 30 ივნისის ბრძანებულება ერთ ადგილზე მუშაობის უწყვეტი სტაჟისათვის მოხუცებულობის პენსიებზე 20%-ის დანამატის გაცემის შესახებ ძალაში შევიდა 1983 წლის 1 აგვისტოდან. აქვეა განმარტებული, რომ საპატიო მიზეზით სამსახურის ადგილის შეცვლა (მაგალითად, ორსული ქალის მიერ, რომელსაც 8 წელზე ნაკლები ასაკის შვილები ჰყავს, ანდა მეუღლის — ქმრის ან ცოლის — სამუშაოზე სხვაგან გადაყვანის გამო) არ ითვლება სტაჟის გაწყვეტად.

ხანდაზმული პენსიონერების გამოკითხვამ დაადასტურა, რომ მათ ახლა მეტი დრო რჩებათ დასვენებისა და ოჯახური საქმიანობისათვის, შვილიშვილებზე ზრუნვისათვის, ჯანმრთელობის დაცვისათვის, მეგობარ-ნათესავებთან ურთიერთობისა და საზოგადოებრივი მუშაობისათვის. ამასთან ერთად, რა თქმა უნდა, ზოგიერთს აწუხებს განმარტებულობა და იმ აზრთან შეგუება, რომ აღარ შეუძლიათ ქვეყნის სასარგებლო საქმის კეთება, აწუხებს მატერიალური ხელმოკლეობა, ავტორიტეტის შემცირება საზოგადოების თვალში და ა. შ. ხოლო ეს ბევრ მათგანს უბიძგებს ისევ მოეწყოს წარმოებაში, თუნდაც არასრული სამუშაო დღის (თუ კვირის) პირობებში.

სიცოცხლის ხანგრძლივობის გაზრდისა და სხვა მიზეზების შედეგად იზრდება რიცხვი ისეთი პენსიონერებისა, რომელთაც სურთ, კვლავაც გააგრძელონ შრომითი მოღვაწეობა. ეს კი ხელს უწყობს საზოგადოების შრომითი რესურსების გადიდებას, მაშასადამე, ხანდაზმულთა შრომისუნარიანობისა და აგრეთვე მათი სიცოცხლის გახანგრძლივება აღვივებს მათში რწმენას, რომ ისინი კვლავაც საჭირონი და სასარგებლონი არიან საზოგადოებისათვის.

ამჟამად სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობაში ცხრა მი-

¹ Б. Ананьев, О проблемах современного человекознания, 1977, М.

ლიონზე მეტი პენსიონერი, ანუ პენსიონერთა საერთო რაოდენობის 34% მუშაობს. საერთოდ კი პენსიონერებზე (მუშაობენ ისინი თუ არა) საშუალო სულობრივი შემოსავალი შეადგენს 90 მანეთს.

საქმე ისაა, რომ სხვადასხვა ქვეყანაში ჩატარებულმა სოციალურ-პიკეტირება გამოკვლევებმა დაადასტურა, რომ შრომა ხელს უწყობს და აძლიერებს ადამიანის აქტიურ მრავალუამიერობას. პენსიონერები, რომლებიც სავსებით მოსწყდნენ შრომითი კოლექტივებს, უფრო ხშირად ავადდებიან; ცუდად და უკმაყოფილოდ გრძნობენ თავს...

მაგრამ ისიც გასაგებია, რომ ფიზიკური შრომით აღრინდელი ზომით და ინტენსივობით დატვირთვა პენსიონერებს ნაკლებად შეუძლიათ. მათთვის, შესაბამისად, უნდა შეირჩეს უფრო მსუბუქი და ფსიქიკურად ნაკლებ დაძაბული სამუშაო ადგილები. მაგალითად, მომსახურების, საბინაო-კომუნალური სამსახურის, ვაჭრობის, საზოგადოებისა და სხვა სფეროებში.

ბურჟუაზიულ სახელმწიფოებში ხანდაზმული და დაბერებული ადამიანები ძალიან ხშირად ზედმეტ ბარგად მიაჩნიათ და ეს მით უფრო, რაც უფრო იზრდება მათი რაოდენობა და მწვავე ზასიათს იღებს უმუშევრობა¹...

საბჭოთა ქვეყანაში პენსიონერები აქტიურად და ნაყოფიერად მონაწილეობენ სხვადასხვა ორგანიზაციების პრაქტიკულ-საზოგადოებრივ საქმიანობაში. ისინი ფაბრიკებში, ქარხნებში ხშირად გამოდიან როგორც ახალგაზრდობის დამხმარენი და მასწავლებლები წარმოების მაღალი კულტურის დანერგვის საქმეში².

¹ Л. Рыбаковский, Динамика и факторы демографического развития СССР... (См. сб. Демограф. разв. СССР (—ДРС), 1984, М., стр. 20).

² Международный конгресс геронтологов, т. 3.

დამატება

რადიოგადაცემათა ციკლიდან: „ჩვენი იმედი და მომავალი“ (18.IX.84)¹

მრავალი შვილი ერის ძლიერებაა

ოჯახი — არის ძირითადი დემოგრაფიული უჯრედი და ამავე დროს — ნაციის უმცირესი სოციალური ერთეული, რომელთანაც დაკავშირებულია თითქმის ყველა დემოგრაფიული მოვლენა და რომელიც განსაზღვრავს საერთოდ საზოგადოებრივი ყოფიერებისა და ცხოვრების წესის (ნირის) თითქმის ყველა საწყისს.

ოჯახი იწყება ერთმანეთთან სქესობრივად შეთანაწყობილი, შენმატკბილებული, შეყვარებული ქალ-ვაჟის მეუღლეობრივი კავშირით, რაც გაადგილებულია და ვითარდება ერთ ბინაში, ერთ ჭერქვეშ.

ოჯახი იქმნება მეუღლეთა წყვილის (ცოლ-ქმრის) მიერ შვილისა (და შვილების) გაჩენით. ასე რომ, ერთი შვილი თუ მაინც არა ჰყავთ, ცოლ-ქმარი, მიუხედავად იმისა, რომ მათთან ერთად ბინაში შეიძლება ცხოვრობდნენ მათი მშობლები და სხვა ნათესავები (და, ძმა...), — არ შეადგენს სრულფასოვან ოჯახს.

¹ **ლიქტორი:** მეგობრებო, განვაგრძობთ საუბარს მოსახლეობის გარეკლების დიდმნიშვნელოვან საკითხზე, რაც 1980 წ. მაისის აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის გამოსვლით დავიწყეთ და რამაც რადიომსმენელთა დიდი ინტერესი და ფართო გამოხმაურება გამოიწვია.

იხ. პ. გუგუშვილი, მოსახლეობა, ოჯახი, შვილიანობა, 1985, თბ., გვ. 139-158.

სქესის, ასაკისა და შრომაუნარიანობის (პროფესიული ცოდნის) მიხედვით ოჯახის შედგენილობა, ე. ი. ოჯახის სოციალური სტრუქტურა, განსაზღვრავს საზოგადოების ძირითად მწარმოებლური ძალების და წარმოებრივ ურთიერთობათა და, მაშასადამე, მთლიანად ერის ცხოველმყოფელობის უნარისა და ენერგიის ამოსავალ საწყისებს.

თანამედროვე საზოგადოების ადამიანთა ცხოვრება, უწინარეს ყოვლისა, ოჯახის ფორმით ყალიბდება. ისეთი სახელმწიფოებრივი ღონისძიებების გატარებისას, როგორიცაა, მაგალითად, მოსახლეობის აღწერა, აუცილებელია ცნობები ყოველი ადამიანის შესახებ, მაგრამ აღმწერს პრაქტიკულად არ შეუძლია (ძნელია) ცალ-ცალკე (ქუჩაში, ბაზარში, სამსახურის ან მუშაობის ადგილას შეხვდეს თითოეულ ადამიანს... და რაკი ისინი ოჯახურად მაშასადამე, თავთავის ბინებში (სახლებში) ცხოვრობენ, ისიც ბინაში უნდა შევიდეს მათთან.

ამგვარად, მოსახლეობის აღწერისას დაკვირვების ერთეულს და, მაშასადამე, ცნობათა წყაროს, ჩვეულებრივ წარმოადგენს ოჯახი, სადაც ერთად (ერთ ბინაში, სახლში) ცხოვრობს ოჯახი, — მოყვრული, ნათესაური კავშირის საფუძველზე გაერთიანებულ ადამიანთა ჯგუფი.

ოჯახი, როგორც ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრების გარკვეული ფენომენი, კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე ყალიბდება ამა თუ იმ სოციალურ-ეკონომიკური წყობილების შესაბამისად და მიუხედავად ამისა ოჯახის ევოლუციის გზები სხვადასხვა ქვეყანაში, სხვადასხვა გეოგრაფიულ, ბუნებრივ-ისტორიულ გარემოში ფრიად განსხვავებულია, მრავალნაირია.

მეუღლეობრივი ოჯახი, საერთოდ ეს არის ცოლისა და ქმრის, როგორც ინდივიდთა ერთადერთი და განუყოფელი წყვილის უაღრესი და უსასრულო ხორციელი და სულიერი ინტიმური ურთიერთგაგებისა და სიყვარულის უზადო და უმწიკვლო ერთიანობა.

მეუღლეთა ყველაზე უზენაესი და უწმინდესი ვალია არა მხოლოდ შესაძლებელი თანაბრობით გაინაწილონ ოჯახის

ბურჯთა წილხვედრი ყველა სიამე და სიმძიმელი, არამედ ამავე დროს მათი ვალია, იყვნენ ერთმანეთის ყოველგვარ კეთილშობილურ მისწრაფებათა და საქმეთა უთუო და უღალატო თანამზრახველნი, უპირველესი თანამდგომნი და თანაშემწენი.

საქმე ისაა, რომ კაცობრიობის ცივილიზაციის მთელი ისტორიის მანძილზე ოჯახის სოციალური და ბიოლოგიური ფუნქციის უპირველესი და კატეგორიული პრინციპია მოსახლეობის აღწარმოება და, მაშასადამე, ოჯახის ცხოველმყოფელობის გამოვლინებაა შვილიანობა და შვილთა აღზრდა.

შვილთა შობის (გაჩენის) ერთადერთი და მონოპოლიური საწყისია ოჯახი. მოსახლეობის აღწარმოების (გამრავლების) სხვა ფორმა თანამედროვე ცივილიზებულ საზოგადოებას მისი მორალური და ეთიკური ცხოვრების კოდექსში არ გააჩნია.

დამოუკიდებლად იმისა, თუ ვინაა ოჯახის მეთაური — მამა თუ დედა — ქალი ყოველთვის დარჩება არა მხოლოდ როგორც მეუღლე და დედა, არამედ როგორც დიასახლისი, და არა მხოლოდ შვილების, არამედ საერთოდ სახლის დედა, როგორც ოჯახის სიტბოს, სიტკბოების, მშვენიერების, მყუდროების, მეუღლის (ქმრის) ყოველდღიური სიმშვიდის, კმაყოფილების, იმედის, ჰუმანურობის და დავანების დღენიადაგ განახლებადი წყარო.

ამ უაღრესად აუცილებელი, უმაღლესი, უდიდესი და მარად ნათელი მოვალეობის, რაც ქალს შრომის სქესობრივი დანაწილების ძალით თვით ბუნებამ და საზოგადოებამ დააკისრა, შელახვა იმავდროულად ადამიანთა სულით და ხორციით ჯანსაღი მოდგმის აღწარმოების დეგრადაციის მომასწავებელი იქნებოდა.

მრავალშვილიანი დედის პრობლემა დღეს ინდუსტრიულ ქვეყნებში მოსახლეობის აღწარმოების ტემპების ესოდენი შენელების საშიშროების წინაშე მდგარი. კერძოდ მცირერიცხოვანი ერებისათვის, მაგალითად, ქართველებისათვის უაღრესად საყურადღებოა.

ცნობილია ის დიდი მზრუნველობა, რასაც ჩვენი პარტია

და ხელისუფლება იჩენს, საერთოდ, ოჯახის, დედისა და კერძოდ, მრავალშვილიანი დედის მიმართ.

მაინც როგორც ჩანს, დღევანდელი დემოგრაფიული სიტუაციის ვითარებაში „მრავალშვილიანი დედის“ ცნებაში აუცილებელია კორექტივის შეტანა: თუ ოთხიოდე ათეული წლის წინათ 4-5-შვილიანი დედა ჩვეულებრივი და თითქმის მასობრივი მოვლენა იყო, დღეს მის ადგილს თანდათანობით იჭერს 1-2 შვილიანი დედა.

ამიტომ კანონზომიერი ხდება, რომ ორზე მეტი შვილის აღმზრდელს ვუწოდოთ მრავალშვილიანი დედა და, მაშასადამე, მათზე გავრცელდეს (და უკვე ვრცელდება კიდევ) ყველა ის დახმარება და შეღავათები, რაც მრავალშვილიანებს ეძლევათ.

უნდა გვახსოვდეს, რომ საქმე ეხება არა უბრალოდ ერის გამრავლებას, არამედ, მუშა-ძალის, ძირითადი მწარმოებლური ძალების აღწარმოებას და, ამასთანავე, თავდაცვაუნარიანობის განმტკიცებას.

ქალის შრომა ფრიად მძიმე და ფაქიზია... დედობის ღვაწლის თუნდაც ნაწილის ღირებულებებიც ფორმაში გადაყვანა არ ხერხდება. და მაინც, როგორც იტყვიან ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ქალებმა... „დედობის ხელფასი“... მოითხოვონ...

ყველა საფუძველი არსებობს, რომ მესამე და მეტი შვილების მშობლებს მიეცეთ სრული ალიმენტაცია.

ეს იმას ნიშნავს, რომ, როგორც საბჭოთა დემოგრაფი, პროფ. ს. ტომილინი, აცხადებს, „ბავშვების (შვილების) წარმოება ოჯახისათვის არ უნდა იყოს წამგებიანი (დეფიციტური) საწარმო“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ოჯახში მესამე (და მეტი) შვილის გაჩენამ არავითარ შემთხვევაში არ უნდა გამოიწვიოს ოჯახის წევრებზე ნორმალური (ტრადიციული) ხარჯების შემცირების აუცილებლობა... ლაპარაკიც ზედმეტია იმაზე, რომ მათ დროულად უნდა მიეცეს კანონით გათვალისწინებული საბინაო ფართობი.

თუ რამდენი შვილია აუცილებელი მოსახლეობის მარტივი აღწარმოებისათვის, ეს დამოკიდებულია ბავშვთა სიკვდილიანობის დონეზე. მაგალითად, 1900-იან წლებამდე, ე. ი.

80-ოდე წლის წინათ, საფრანგეთში ბავშვთა სიკვდილიანობის დონე იმდენად მაღალი იყო, რომ მხოლოდ მეოთხე ბავშვიდან იწყებოდა მოსახლეობის რამდენადმე გაფართოებული აღწარმოება. ამიტომაც აქ 1912 წლის 14 ივლისის კანონით ოჯახს დახმარება ეძლეოდა მეოთხე შვილის გაჩენის შემდეგ.

ამჟამად, საერთოდ, ბავშვთა მოკვდაობის მნიშვნელოვანი ზომით შემცირების შემდეგ, ინდუსტრიულ ქვეყნებში ოჯახის საბრძოლო ამოცანად ისახება მესამე შვილის გაჩენა. საბჭოთა კავშირის ხალხები ეთნიკური, რელიგიური და ისტორიულად განვლილი ტრადიციების შესაბამისად, ხასიათდებიან მოსახლეობის აღწარმოების (ე. ი. ოჯახში ბავშვთა სიმრავლის) სხვადასხვა მაჩვენებლით.

შობადობის მაღალი დონით ე. ი. 15 წლისა და უფროსი ასაკის ყოველ 1 000 ქალზე საშუალოდ 3 000 მეტი ბავშვის გაჩენით განირჩევიან თურქმენები, ტაჯიკები, ყირგიზები და უზბეკები, ხოლო დაბალი დონით, ე. ი. 1000 ქალზე საშუალოდ 2 000-ზე ნაკლები ბავშვის შობადობით ხასიათდებიან ამჟამად რუსები, უკრაინელები, ლიტველები, ქართველები...

საერთოდ, შობადობას განსაზღვრავს მოსახლეობის აღწარმოების ბრუტო-კოეფიციენტი, ე. ი. რიცხვი გოგონებისა, რამდენსაც საშუალოდ შობს ერთი ქალი-ფერტილური ასაკის განმავლობაში.

კერძოდ, ამიერკავკასიის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების შესახებ უნდა ითქვას რომ: მოსახლეობის აღწარმოების ტემპის მიხედვით აზერბაიჯანი და სომხეთი 2,0—2,5-ჯერ უსწრებენ საქართველოს, ხოლო ოჯახის საშუალო ზომა უდრის აზერბაიჯანში — 5,8-ს, სომხეთში — 5,2-ს, საქართველოში — 4,2 სულს.

მოსახლეობის 1979 წლის აღწერის მონაცემებით 15 წლისა და უფროსი ასაკის 1000 ქალმა საშუალოდ დაბადა:

აზერბაიჯანელმა — 2 784 ბავშვი, სომეხმა — 2 277 ბავშვი, ქართველმა — 1 928 ბავშვი. ხოლო ერთი ათასი ქალიდან 7 და მეტი შვილი ჰყავდა: 143 აზერბაიჯანელს, 55 — სომეხს და 21 ქართველს. ასეთი ვითარების შედეგი ისაა, რომ:

თუ, სსრ კავშირში 1926 წელს ჩატარებული აღწერის მიხედვით ქართველები სომხებზე მეტნი იყვნენ — 253 ათასი კაცით, ხოლო აზერბაიჯანელებზე — 108 ათასი კაცით... ნახევარი საუკუნის შემდეგ, 1979 წელს, უკვე ქართველებს აღემატებოდნენ: სომხები — 621 ათასით, ხოლო აზერბაიჯანელები 1 946 ათასი კაცით.

ცხადია, დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს დაფიქრება და გააზრება ამ ვითარების პერსპექტიული შეფასებისათვის!

— ყოველ შემთხვევაში ცნობილია, რომ საბჭოთა კავშირში ქართველები ამ სამი ნაციის საერთო რაოდენობის 35,7 პროცენტს შეადგენდნენ 1926 წელს, ხოლო 1979 წელს კი — 27 პროცენტს...

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ სსრკ მოსახლეობის გარავლების უახლესი მონაცემების მიხედვით გაკეთებული ზოგიერთი პროგნოზი საფუძველს იძლევა ვიფიქროთ, რომ ისახება ცვლილებები, რაც არაა გამორიცხული უკვე მოასწავებდეს სხვადასხვა ნაციის მოსახლეობის აღწარმოებაში განსხვავებულ ტენდენციებზე გადასვლას...

შობადობისა და მოკვდაობის მარადიული ურთიერთემოქმედების ვითარებაში მიმდინარეობს მოსახლეობის თაობათა თანმიმდევრული აღწარმოების პროცესი, რასაც საბოლოოდ, ვითარცა სოციალური თვალსაზრისით რეგულირებად ფენომენს, როგორც გამრავლების, ისე თაობათა ცვლის ტემპების ასპექტში, განსაზღვრავს საზოგადოების ბუნებრივისტორიული, ეკონომიკური, კულტურული და მეცნიერული განვითარების პირობები¹. საზოგადოებრივი ცხოვრების თანმიმდევრული ევოლუციის საფეხურებზე ყალიბდება მოსახლეობის აღწარმოების სხვადასხვა ტიპი და, ამ მხრივ, ერთიდან მეორე ტიპზე გადასვლა, მოასწავებს მეტად თუ ნაკლებად მნიშვნელოვან „დემოგრაფიულ რევოლუციას“.

¹ А. Вишневский, Воспроизводство населения и общество, 1982, М.; Детерминанты и последствия демографических тенденций, 1983; Р. Салас, Демографический взрыв (КЮ, 1982, VII); Р. Бахметов, Методы демографического прогнозирования, 1984, М.; Die Weltbevölkerung in Zahlen, 1985, L.; R. Saias, Reflections on population, 1985, N 4.

საქართველოს კპ ცკ-ის გამომცემლობის შრომის წითელი დროშის
ორდენოსანი სტამბა, თბილისი, ლენინის ქ. № 14.
Ордена Трудового Красного Знамени типография издательства
ЦК КП Грузии г. Тбилиси, ул. Ленина, 14.

გუგუშვილი პაატა ბესარიონის ძე — ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, ავტორია ხუთასამდე ნაშრომის, მათ შორის ასამდე მონოგრაფიისა: პოლიტიკური ეკონომიის, ეკონომიკური აზრის ისტორიის, სახალხო მეურნეობის განვითარების, სტატისტიკის, ბიბლიოლოგიის, სოციოლოგიის, დემოგრაფიის, საბჭოთა საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისა და სხვა პრობლემებზე, რომლებიც გამოქვეყნებულია ქართულ, რუსულ, სომხურ, აზერბაიჯანულ, ჩეხურ, რუმინულ, უნგრულ, გერმანულ, ფრანგულ, ინგლისურ და სხვა ენებზე, არის საქართველოს სსრ საზოგადოება „ცოდნის“ გამგეობის წევრი.